

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ • ΤΕΧΝΑΙ • ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΜΟΣ Β'

1929

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Α. Μ. ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

Α'

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΟΥΛΑΣ

(ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΖΩΗΣ)

Β'

ΛΑΥΡ. ΜΑΒΙΛΗΣ

(ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ)

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ," Α.Ε.
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Μ Ε Γ Α ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΙΚΟΝ ΛΕΞΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΟΝ ΚΑΙ ΠΛΗΡΕΣ ΛΕΞΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΑΠΑΣΑΙ ΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΕΙΣ

ΟΓΚΩΔΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ

12

ΣΧΗΜΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΑΣ 150.000 ΑΡΘΡΩΝ

ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝΤΟΣ ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΩΣ ΚΑΙ ΑΠΕΙΡΟΙ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΙ ΧΑΡΤΑΙ

ΠΑΝΤΑ ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΥΠΟ ΠΛΗΡΟΥΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τὸ σπουδαιότερον ἔργον τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων
συντασσόμενον ὑπὸ ἐπιτελείου συνεργατῶν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ
ξένου ἐπιστημονικοῦ κόσμου

ΜΕ ΚΑΘΑΡΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΟΥ ΗΜΕΤΕΡΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΖΗΤΗΣΑΤΕ ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΕΠΙΜΕΤΕΙΑ
ΤΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Αρ. 44

Βιβ. Κεχ. 44

20-8-85 ΠΡΟΔΟΣΤΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ
343 50

Ὁ περίφημος Γάλλος κριτικὸς Faguet ἐσυνείλη-
λέγη: *il n'y a d'imédit que l'imprimé*. Ἡ παραδοξολογία
αὕτη ἀλήθεια ἐφαρμόζεται κυρίως στὴν Ἑλλάδα ὅπου
ἓνα ἢ δι' ἄλλο λόγον οἱ συγγραφεῖς σπανίως συλλέγουν τὰς
διατριβὰς ποὺ ἐδημοσίευσαν σὲ περιοδικὰ καὶ ὅπου εἶνε
τόσο δύσκολο νὰ εὕρῃ κανεῖς, ἐκτὸς μᾶς ἢ δύο βιβλιοθη-
κῶν, τὰς σειρὰς τῶν ἀθηναϊκῶν καὶ ἀκόμη περισσότερον
τῶν ἐπαρχιακῶν περιοδικῶν.

Δι' αὐτὸ ὁ ἐκδοτικὸς μας οἶκος ἀπεφάσισε νὰ περι-
λάβῃ εἰς τὰς «Ἐπιφυλλίδας» δύο μελέτας τοῦ καθηγητοῦ
κ. Α. Μ. Ἀνδρεάδη, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη κατεχωρί-
σθη εἰς «Τὰ Παναθήναια» (15-31 Δεκεμβρίου 1912) καὶ
ἡ δευτέρα εἰς τὴν «Κερκυραϊκὴν Ἀνθολογίαν» (1 Μαρτίου
1924). Τὰς ἀναδημοσιεύει δὲ μαζὺ διότι χωρὶς νὰ τὸ ἐπι-
ζητήσῃ ὁ συγγραφεὺς ἀποτελοῦν ἓνα σύνολον. Μᾶς δίδουν
μίαν εἰκόνα τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν δύο κυριωτέρων ἀντι-
προσώπων τῆς Κερκυραϊκῆς ἢ Νεοσολωμικῆς σχολῆς, δη-
λαδὴ τοῦ Ἰακώβου Πολυλά καὶ τοῦ Λαυρεντίου Μαβίλη.
Ἐχουν δὲ τὸν κοινὸν χαρακτῆρα βιογραφικῶν σημειωμά-
των γραμμένων ἐπὶ τῇ βάσει προσωπικῶν ἀναμνήσεων.

Ἡ ἀναδημοσίευσις τῶν περὶ τῆς πολιτικῆς δράσεως
τοῦ Πολυλά σελίδων ἐπεβάλλετο, διότι αὕτη ἡ ἀπορία τῆς
ζωῆς τοῦ μεγάλου Κερκυραίου εἶνε ἐντελῶς λησμονημένη
ἐνῶ εἶνε ἀπαραίτητος διὰ νὰ κατανοηθῇ ἡ ὅλη του στα-
διοδρομία καὶ ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ποὺ εἶχαν στὴν Κέρ-
κυρα καὶ αἱ, ξέναι ἐν τούτοις πρὸς τὴν πολιτικὴν, λογοτεχνι-
καὶ τον θεωρίαι.

Ὡς πρὸς τὸ βιογραφικὸν τοῦ σημείωμα περὶ Μαβίλη ὁ κ. Ἀνδρεάδης εἶχεν ἐξ ἀρχῆς διστάσει νὰ τὸ δημοσιεύσῃ διότι τὸ εἶχε γράφει τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου τοῦ στενοῦ του φίλου ἐν ἄκρα βία καὶ ἐνῶ τὸν ἀπερροφεί ἡ διεύθυνσις τοῦ γραφείου τοῦ τύπου, τὴν ὁποίαν εἶχε μὲ κάποιαν αὐτοθυσίαν ἐθελοντικῶς ἀναλάβει ἅμα τῇ ἐκρήξει τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ ἄρθρου τῶν «Παναθηναίων» εἶχε προτάξει τὰς ἐξῆς γραμμάς:

«Ἐθεώρησα καθήκόν μου νὰ γράψω ὅ,τι ἐγνώριζον περὶ τοῦ βίου τοῦ Λαυρεντίου Μαβίλη, ὃν πρέπει ἡ ἑλληνικὴ νεολαία νὰ ἔχῃ ὡς ἰδεῶδες ὑπόδειγμα.

«Δυστυχῶς αἱ παροῦσαι περιστάσεις δὲν μοῦ ἀφῆκαν τὸν καιρὸν νὰ συλλέξω ὅσας βιογραφικὰς πληροφορίας ἐπεθύμουν, ἡ δὲ (ὡς ἐκ τῶν ἐορτῶν) ἀνάγκη νὰ τυπωθῇ τὸ παρὸν φύλλον τῶν «Παναθηναίων» ἐνωρὶς μὲ ἡνάγκασε νὰ γράψω τὰς ἐπομένας σελίδας ἐν ἄκρα βίᾳ.

«Δυποῦμαι δημοσιεύων βιογραφικὸν σημείωμα τόσον ἀνάξιον τοῦ Μαβίλη, τῶν ὑψηλῶν του περὶ τέχνης ἰδανικῶν καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης μου».

«Ὅσον ὅμως ὁ συγγραφεὺς καὶ ἂν θεωρεῖ τὴν εἰκόνα ἀναξίαν τοῦ πρωτοτύπου, ὁ οἶκός μας ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἦτο κρῖμα νὰ μείνῃ ἡ μελέτη αὕτη ἡμιανέκδοτος. Σύντομος, ζωντανή, γραμμένη μὲ ἀγάπην καὶ αντικειμενικότητα συγχρόνως, δίδει ἐξαιρετικῶς ἐναργεῖ εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ περιβάλλοντος ποὺ τὸν ἐγέννησε. Ἄλλως τε σὲ λίγους εἶχεν ὁ Μαβίλης ἀνοίξει τὴν καρδιά του ὅσον στὸν μέλλοντα βιογράφον του καὶ ὀλίγους φίλους του ἐξετίμα περισσότερον ἀπὸ αὐτόν. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἀπὸ ἓνα μακρὸ γράμμα του πρὸς τὸν κ. Μάρκον Τσιριμῶδον, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως ἐδημοσίευσεν ἡ «Νέα Ἑστία» (τεῦχος 1 Φεβρουαρίου 1929) καὶ τὸ ὁποῖον ἀναδημοσιεύομεν ὡς παράρτημα.

ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΕΣ

ΔΥΟ ΛΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΝ

Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαντήσω ἐκ τῶν προτέρων εἰς δύο ἀπορίας αἱ ὁποῖαι πιθανῶς θὰ γεννηθοῦν εἰς πολλὰ πνεύματα.

Ὁ κύριος λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἔφερα ἀντίρρησην εἰς τὴν ἀναδημοσίευσιν δύο μελετῶν ποὺ ἐγράφησαν μὲ κάποια βία εἶναι ὅτι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη περιέχουν βιογραφικὰς λεπτομέρειας ποὺ δὲν εὐρίσκονται ἴσως εὐκόλᾳ ἄλλου.

Ὁ δὲ λόγος ποὺ δὲν τὰς ἐπεξεργάσθην, ὅπως φαίνεται ὅτι θὰ εἶχα καθήκον νὰ κάμω, εἶναι ὅτι, ὅσον σκόπιμα εἶναι νέα δημοσιεύματα ἐπὶ ἤδη μελετηθέντος θέματος, τόσον ὄχι μόνον ἄσκοπα ἀλλὰ καὶ ἀντικαλλιτεχνικὰ μοῦ φαίνονται «τὰ φρεσκαρίσματα» ποὺ συνοδεύουν ἐνίοτε νέας ἐκδόσεις. Ἐγὼ τοῦλάχιστον προτιμῶ ἓνα παλαιὸ ἀπὸ ἓνα ξαναβαμμένο ροῦχο, καὶ μαλλιὰ ποὺ ἀσπρίσαν τὰ χρώμα ἀπὸ τρίχες ποὺ ὀφείλουν τὸ μαῦρο τοὺς χρώμα εἰς τὸν κ. Μποτσαράκον. Δι' αὐτὸ ἄφηκα ἀμετάβλητα ὄχι μόνον τὸ σχετικῶς πρόσφατον ἄρθρον περὶ Πολυλᾶ ἀλλὰ καὶ τὸ βιογραφικὸν σημείωμα ποῦ ἔγραψα περὶ Μαβίλη πρὸ δεκαῆς καὶ πλέον ἐτῶν. Ἐλπίζω μία μέρα νὰ γράψω τίποτε πληρότερον καὶ διὰ τὸν ἓνα καὶ διὰ τὸν ἄλλον.

A. M. ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

ΙΑΚΩΒΟΣ ΠΟΛΥΛΑΣ

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΖΩΗΣ

**Ανατύπωσης ἐκ τῆς Κερκυραϊκῆς Ἀνθολογίας τεύχος 1 Μαρτίου 1924)*

Α΄

Ἡ σημερινὴ γενεὰ γνωρίζει τὸν Πολυλᾶ ὡς ἄνθρωπο τῶν γραμμάτων καὶ ὡς ἀρχηγὸ τῆς σχολῆς ποὺ ἔχοντας ὡς ἰδρυτὴ τὸ Σολωμὸ γιὰ πενήντα χρόνια ἤκμασε στὴν Κερκυρα καὶ γιὰ τοῦτο μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ «νεοσολωμικὴ» ἢ «Κερκυραϊκὴ». Οἱ σύγχρονοί του ὅμως τὸν ἐγνώρισαν κυρίως ὡς πολιτικό, ἰσχυρὰ φυσιογνωμία στὴ βουλή⁽¹⁾, καὶ ἀρχηγὸ ἑνὸς μεγάλου, καλὰ ὀργανωμένου καὶ φανατικοῦ κόμματος στὴν πατρίδα του.

Καὶ γιὰ μὲν τὸν Πολυλᾶ φιλόλογο ὀλίγα ἀλλὰ καλὰ ἔχουν γραφῇ⁽²⁾. Ὁ Πολυλᾶς πολιτευτὴς καὶ γενικώτερα ὁ Πολυλᾶς ὡς ἄτομο ἔμεινε τόσο ἄγνωστος ἔξω ἀπὸ τὸ νησί του ὥστε ἓνας συγγραφεὺς μελετημένος, ὅπως ὁ κ. Μαρῖνος Σιγούρος, στὸν ὁποῖον χρωστοῦμε ζωντανότατες σελί-

(¹) Βλ. στὸ τέλος τι ἔλεγε γι' αὐτὸν ὁ Κουμουνδούρος, τὸν ὁποῖον ἐν τούτοις πάντοτε ἐπολέμησε.

(²) Μνημονεύω προχείρως τὸ ἄρθρο τοῦ Καλοσγούρου (Ἐστία 1892 σελ. 257-260), δύο ἄρθρα τοῦ Παλαμᾶ (στὰ Πρῶτα Κριτικά), τὴν διάλεξι τοῦ Θ. Βελλιαγίτη, Πολυλᾶς, Μαρκοράς καὶ ἡ σχολὴ τῆς Κερκύρας (στὲς διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων Ποιητῶν τοῦ Παρνασσοῦ), τὸν πρόλογο τοῦ Μ. Σιγούρου στὰ διηγήματα τοῦ Πολυλᾶ (ἔκδοσις Φέξη).

δες για τὸ Σολωμό, μᾶς ἔδωκε τοῦ Πολυλά ἓνα «κατὰ συνθήκη» σκίτσο ποὺ δείχνει, ποὺ οἱ μὴ Κερκυραῖοι φαντάζονται τὸν πολυπράγμονα καὶ ἐμπαθῆ ἄνθρωπο ὡς ἓνα μίγμα Καλοσγούρου καὶ Μαβίλη. Κρίνουν τὸ δάσκαλο ἀπὸ τοὺς γνωστότερους του μαθητές⁽¹⁾.

Πόσο δίκαιο εἶχε ὁ Μαβίλης, ὅταν μοῦ ἔλεγε ποὺ αἰσθανόντανε τὸ καθήκον νὰ γράψῃ μία βιογραφία τοῦ συγγραφέως τῶν «Τριῶν Φλωριῶν». Εἶνε ἀλήθεια ἀνάγκη κάποιος Κερκυραῖος νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτὸ τὸ σχέδιο καὶ τὸ πρᾶγμα πρέπει νὰ γίνῃ γλήγορα διότι σὲ λίγα χρόνια δὲν θὰ μείνῃ κανεὶς ἀπὸ κείνους ποὺ μποροῦν νὰ δώσουν πληροφορίες γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ καὶ ιδιόρρυθμὴ αὐτὴ μορφή, μὲ τὰ μεγάλα προτερήματα καὶ τὰ βαθεῖα ἐλαττώματα.

Θέλοντας νὰ φέρω καὶ ἐγὼ ἓνα λιθαράκι στὸ μέλλον οἰκοδόμημα, γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ καθηγητὴς μου Ἀνδρέας Κεφαλληνὸς θὰ ἦτο ἐνδεδειγμένος ἀρχιτέκτονας, καὶ θέλοντας συγχρόνως νὰ δείξω τὴν συμπάθειά μου σὲ ὅσους προσπαθοῦν νὰ ξαναδώσουν στὴν δυστυχισμένην μας Κέρκυρα ἓνα μέρος τοῦλάχιστον τῆς φιλολογικῆς τῆς αἴγλης, ἐσκέφθηκα νὰ γράψω διὰ τὸ περιοδικὸ τοῦτο λίγες σελίδες διὰ τὸν Πολυλά ὡς πολιτευόμενο.

Ἐπειδὴ ὁμως φρονῶ ὅτι τέτοιες συμβολὲς δὲν ἔχουν πραγματικὴ ἀξία παρ' ἑφ' ὅσον συμπλέκονται μὲ προσωπικὲς ἀναμνήσεις, θὰ περιορισθῶ μόνον σὲ ὅ,τι εἶδα, δηλαδή στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ Πολυλά.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀναμνήσεις μου μὲ μεγάλη βία πηγαίνουν ἕως τὸ 1885, ἀναγκάζομαι νὰ παραλείψω τὰ χρό-

(1) Ὁ Σιγοῦρος τὸν παραβάλλει μὲ τὸν Σωκράτη, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους φιλόσοφους θυμίζει μᾶλλον ἐκείνους ποὺ ἀνεκατόνουντο ζωηρὰ στὰ πολιτικά καὶ διοικοῦσαν ὡς τύραννοι μικρὲς πολιτεῖες.

νια τῆς ἀκμῆς, τὴν περίοδο ποὺ ὁ Πολυλάς ἔλαμπε καὶ στὴ Βουλὴ ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ὁπαδοὺς τοῦ Τρικούπη⁽¹⁾ καὶ ὅπου στὴν Κέρκυρα εἶχε ἐνθουσιάσει καὶ φανατίσει τοὺς ὁπαδοὺς του σὲ βαθμὸ ὥστε ὁ ἀγώνας τοῦ Ρήγα καὶ τῆς Λάτας⁽²⁾ ἐπέφερε ἓνα κοινωνικὸ διχασμὸ ποὺ δὲν ἐγνώρισε ἡ Κέρκυρα πρὶν (δηλαδὴ στὸ καιρὸ τοῦ Δουσμανῆ καὶ τοῦ Βράϊλα), καὶ δὲν ἐγνώρισε ἔκτοτε παρὰ μετὰ τὸ 1916 καὶ ἀκόμη ὡς ἀντίκτυπο μιᾶς φοβερῆς ἐθνικῆς κρίσεως.

Ὁ ἀγώνας τοῦ «Ρήγα» καὶ τῆς «Λάτας» παρουσιάζει ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ καὶ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον. Οἱ Πολυλαδικοὶ τὸν διεξήγαγαν ὅχι μόνον μὲ τὴ σοβαρὴ ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα «Ρήγας ὁ Φεραῖος» ποὺ ἔδωκε καὶ τ' ὄνομά της εἰς τὸ κόμμα, ἀλλὰ μὲ τὸν ὑπερσατυρικὸ «Κώδωνα» ποὺ «ἔτσουζε» τόσο τοὺς ἀντιπάλους ὥστε τοὺς ἠνάγκασε νὰ βγάλουν καὶ αὐτοὶ τὸν «Καθρέπτη». Οἱ παλαιότεροι ἐνθυμοῦνται ἀκόμη τὰ ἀρθροῖδια καὶ τοὺς στίχους τοῦ Στέλιου Χρυσομάλλη, ὅπως καὶ τὰ Βενετζιάνικα ποιήματα τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ Ἀλβέρτου Ριβέλη. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁποῖος διατρέξῃ τὰς συλλογὰς τῶν δύο σατυρικῶν φύλλων⁽³⁾ μπορεῖ νὰ συλλέξῃ πολλὰς πληροφορίες γιὰ τὰ

(1) Τὸ «πέμπτο κόμμα» ἦτο στὴν ἀρχὴ κατ' ἐξοχὴν Ἑπτανησιακό. Ὁ Γ. Ἀσπρέας, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, (Ἀθ. 1923) τόμ. Β' σελ. 53, ἀναφέρει ὀνομαστὶ τοὺς εἰκοσι πρώτους ὁπαδοὺς τοῦ Τρικούπη: Εὐθ. Κεχαγιᾶς, Κ. Λομβάρδος, Ἀθαν. Πετμεζᾶς, Ἀν. Σιμόπουλος, Γ. Σέρβος, Γ. Γενναῖος, Δημ. Ράλλης, Γ. Πολυλάς, Ν. Βασιλάκης, Κ. Βασιλάκης, Γ. Νέγκας, Ν. Δούντζης, Δημ. Κολυβάς, Α. Γαῖτας, Κ. Κορσονάκος, Ἡλ. Κορσονάκος, Εὐθ. Πλαστήρας, Γ. Δούμας, Γ. Πλαπούτας, Ἐπ. Μαρτζοῦκος. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἑνδεκα, δηλαδὴ ἡ πλειοψηφία, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ὑπογραμματίζω ἦσαν ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, Λευκάδα καὶ Ζάκυνθο.

(2) Γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν ἐπιθέτων τῶν δύο κομμάτων βλ. ὑστερόγραφον.

(3) Ὅταν ἤμουν μαθητὴς γυμνασίου τὰς εἶχα ζητήσῃ στὴ Βι-

ἦθη, τὴ γλῶσσα καὶ τὰς ἰδέας ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε στὴν Κέρκυρα.

Ἄλλὰ καὶ γενικώτερα ἐνδιαφέροντα σημεῖα μποροῦν νὰ φωτισθοῦν: λ.χ. ἡ κάπως ἐχθρική ἐπιφύλαξι ποὺ ἔξ ἀρχῆς ἐκρατοῦσε ὁ κύκλος τοῦ Πολυλά ἀπέναντι τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη, καὶ γιὰ τὴν ὁποία ὁ δεύτερος γράφει στὴ γυναικα του τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Μνημοσύνων»⁽¹⁾, γίνεται φανερὴ στὰ εἰρωνικά ἐπιγράμματα τοῦ «Κώδωνα» γιὰ τὴν «Ῥδὴ στὸν Πατριάρχῃ».

Β'

Ὅποιοι ὅμως, καθὼς ἐγὼ τώρα, γράφει ἀναμνήσεις καὶ ὄχι ἱστορικὸ μελέτημα πρέπει νὰ περιορίζεται σὲ ὅ,τι εἶδε ἢ ἄκουσε ὁ ἴδιος.

Γι' αὐτὸ ἀρχίζω μὲ τὴν βουλευτικὴ ἐκλογὴ τοῦ 1885 ποὺ καὶ αὐτὴ θυμοῦμαι μᾶλλον σὰν ὄνειρο. Σὲ αὐτὴν ὁ Πολυλάς δὲν ἦταν ὑποψήφιος ἀλλ' εἶχε σχηματίσει τὸν συνδυασμὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Τὸν Τρικουπικὸ ἀποτελοῦσαν οἱ Γ. Θεοτόκης, Ν. Βασιλάκης καὶ Γ. Μαυρογιάννης. Ἀλλὰ καίτοι παντοῦ ἄλλου ἐνίκησαν οἱ Δεληγιαννικοί, στὴν ἐπαρχία Κερκύρας μόνις κατώρθωσαν νὰ βγάλουν τὸν ἱατρὸ Ἰωάννη Τόμπρο, ποὺ εἶχε ἄλλως τε πολλὰς προσωπικὰς συμπάθειες. Εἶχαν νομίσει μιὰ στιγμὴ ὅτι θὰ ἔβγαζαν καὶ ἄλλον ὑποψήφιο μᾶλλον «λαϊκὸ», τὸν δικολάβο Γορίλα, ἀλλ' ὁ πρόωρος ἐορτασμὸς τῆς νίκης κατέληξε σὲ κωμικο-τραγικὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ ὁποῖα ἔπαθε ὅχι μόνον ἡ «βελάδα» τοῦ ὑποψηφίου ἀλλὰ καὶ τὸ γόητρο τοῦ κόμματος.

βλιοθήκη τῆς Κερκύρας, εἶχα δὲ ἐξακριβώσει ὅτι ἔλειπαν πολλὰ φύλλα. Ἵσως σφύζονται πληρέστερες σὲ κανένα σπῆτι. Ἀξίζει τὸ πρᾶγμα νὰ ἐξετασθῇ.

(1) Δηλαδή τὴν 25 Μαΐου 1857· βλ. *Βίον καὶ ἔργα* ὑπὸ Ι. Α. Βαλαωρίτου (Τόμ. Α', σελ. 32).

Ἐν γένει, δοθέντος τοῦ ἀντιτρικουπικοῦ ρεύματος, ἡ ἀπογοήτευσις γιὰ τὸν Πολυλά θὰ ὑπῆρξε σκληρὴ, σκληρότερη ἀκόμη διότι ὁ Γ. Θεοτόκης ποὺ εἶχε στὲς δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1883 κατατροπώσει τὸν ὑποψήφιό του Ἀνδρέα Παπαδάτο, ἦλθε τώρα πρῶτος. Καὶ ἔτσι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Πολυλά ἀποκτοῦσαν ἐπίσημο ἀρχηγὸ μὲ ρητορικὰ χαρίσματα καὶ μὲ ρίζες στὸν τόπο ποὺ δὲν εἶχε ὁ Σπῦρος Βαλαωρίτης, γιὰ πολλὰ χρόνια ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῆς «Λάτας».

Ἐν τούτοις ἡ ταχύτατη ἀνάδειξις τοῦ Θεοτόκη, ποὺ ἓνα χρόνον ἀργότερα ἐγένετο, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ, ὁ πρῶτος Κερκυραῖος⁽¹⁾ ὑπουργός, ἐφάνηκε μιὰ στιγμὴ ὅτι θὰ ἐβελτίωνε τὴ θέσι τοῦ Πολυλά. Οἱ ἀδελφοὶ Βασιλάκη ἐφυγαν ἀπὸ τὸν Τρικούπη καὶ τὸ 1887 ἐσχηματίσθη ἓνας ἰσχυρὸς ἀντιτρικουπικὸς συνδυασμὸς εἰς τὸν ὁποῖον δὲν συμμετεῖχε ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ἠγεῖτο, ὅπως δείχνουν καὶ αἱ γελοιογραφίαι τῆς ἐποχῆς⁽²⁾, ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς. Στὲς ἐκλογὰς τῆς 4 Ἰανουαρίου 1887 ὁ Θεοτόκης ἐβγήκε πρῶτος, ἀλλὰ δὲν ἔβγαλε καὶ αὐτὸν ὡς ἐκ θαύματος, παρὰ ἓνα τῶν συνυποψηφίων του⁽³⁾, ἐνῶ ἐξελέγοντο ἔξη Πολυλαδικοί⁽⁴⁾ καὶ ὁ Κωνσταντᾶς. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ θριάμβου τοῦ Τρι-

(1) Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Βράϊλας καὶ ὁ Γεννατᾶς εἶχαν διευθύνει τὰ ὑπουργεῖα τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ δύο ὑπῆρξαν προσωρινοὶ καὶ σχεδὸν ὑπηρεσιακοὶ ὑπουργοί.

(2) Βλ. στὸ «Ἄστυ» τῶν Ἀθηνῶν τῆς 29 Δεκεμβρίου 1886 μιὰ θαυμασία ὁλοσέλιδη γελοιογραφία, μὲ τίτλον «Κερκυραϊκά». Δὲν ἔχει ὑπογραφή ἀλλὰ εἶναι ἔργον τοῦ Τωνίν Πιέρρη, γνωστοῦ Κερκυραϊκοῦ τύπου τῆς περασμένης γενεᾶς.

(3) Τὸν ἱατρὸ Παδοβᾶ ποὺ ἐξετόπισε τὸν δικηγόρο Ἀθανάσιον Παραμυθιώτη ἀπὸ τὴν τελευταία θέσι μὲ λίγους ψήφους ἐνὸς μακρυνοῦ δήμου.

(4) Οἱ ἀδελφοὶ Βασιλάκη καὶ οἱ Α. Καποδίστριας, Ε. Τσαρλαμπᾶς, Κ. Ἀλαμᾶνος καὶ Θ. Προβατᾶς.

κούπη στην λοιπήν Ἑλλάδα τὸ πρᾶγμα ἔκαμε πολλὴν ἐντύπωσι, ὁ Πολυλᾶς ἐθεωρήθη ὡς «μέγας ἐκλογεὺς», Kurfürst, ὅπως θὰ ἔλεγαν στὴν παλαιὰ Γερμανία. Ἀλλ' ἡ νίκη ἀπεδείχθηκε «Καδμεία». Ὅταν τὸ 1889 ἐκενώθηκε μία ἔδρα μὲ τὸ θάνατο τοῦ Παδοβᾶ, ὁ Πολυλᾶς ἐπέμεινε τὸ κόμμα νὰ δεῖξῃ τὴν εὐγνωμοσύνη πὺν ὤφειλε εἰς τὸν Γεράσιμο Σέρβο καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἀδικία πὺν τοῦ εἶχε γίνεῖ στὲς ἐκλογὲς τοῦ 1887⁽¹⁾ ὑποβάλλοντας τὴν ὑποψηφιότητά του· ἐπέμεινε δὲ τόσο πολὺ ὥστε κατίσχυσε ἡ γνώμη του. Ἀλλ' ἡ ἰδέα νὰ τεθῇ σὲ ἀναπληρωματικὴ ἐκλογὴ ἡ ὑποψηφιότης ἐνὸς Λευκαδίου ἦτο ἐκλογικῶς ἄστοχη καὶ ἡ θριαμβευτικὴ ἐπιτυχία τοῦ Κερκυραίου Γουλιέλμου Σκάρπα τὴ στιγμὴ πὺν ὅλες αἱ ἄλλες ἀναπληρωματικὲς ἐκλογὲς ἐστρέφοντο κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἔλαβε τὴ σπουδαία συνέπεια, ὅτι ὁ Δεληγιάννης ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ Πολυλᾶ καὶ, μέσον τοῦ ἐπισκεφθέντος τὴν Κέρκυρα Κ. Καραπάνου, ἐπέφερε συνεννόησι μετὰ τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ τῶν τέως Πολυλαδικῶν βουλευτῶν (Καποδίστρια, Βασιλάκη, Ἀλαμάνου, καὶ Τσαρλαμπᾶ).

Στὲς ἐκλογὲς τῆς 14 Ὀκτ. 1890 ὁ Πολυλᾶς ἐτραβήχθηκε στὴ σκηνὴ του ὅπως ὁ Ἀχιλλέας στὴν Ἰλιάδα. Ὁ-

(1) Στὰ 1887 εἶχον συμβῇ τὰ ἑξῆς: Ἡ νῆσος Κέρκυρα εἶχε ἐκλέξῃ τρεῖς βουλευτὰς Πολυλαδικούς: τοὺς δύο Βασιλάκιδες καὶ τὸν Καποδίστρια, τρεῖς Θεοτοκικούς, δηλαδὴ τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, τὸν Παδοβᾶ καὶ τὸν Σκάρπα, καὶ τέλος τὸν Κωνσταντᾶ μὲ τοὺς δύο συνυποψηφίους του Ἀγάθο καὶ Γορίλα. Ἀλλ' ἦλθεν ἡ Ἀγία Μαύρα καὶ ἔδωκε θρίαμβο στοὺς Ρηγαίους. Ὁ Κωνσταντᾶς ἐσώθηκε, διότι εἶχε συνεννοηθῇ μὲ τὸν Τσαρλαμπᾶ καὶ ἔλαβε ψήφους σὲ κάτ' ἐξοχικὰ τμήματα τῆς Λευκάδος, εἰς ἀντάλλαγμα ὁ Τσαρλαμπᾶς ἐξησφάλισε ἀρκετοὺς ψήφους στὸ Ὄρος. Καὶ ἔτσι ὁ Γεράσιμος Σέρβος, ἄνθρωπος διακεκριμένος, πρῶτον ὑπουργός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχρεωστεῖτο κυρίως ἡ νίκη τῆς Λευκάδος ἔμεινε «ἔξω τοῦ νυμφῶνος».

λίγο ἀργότερα ἦλθε σὲ φανερὴ ρῆξι μὲ τὸ Δεληγιάννη γιὰ τὸ λόγο (ἄλλοι λένε γιὰ τὴ πρόφασιν) ὅτι κάποιος πρόσβυς τῆς Ἑλλάδος γράφοντας γιὰ τὲς ἀντισιμητικὲς ταραχὲς τοῦ 1891 εἶχε θίξῃ τὸν Κερκυραϊκὸ λαόν, καὶ στὲς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1891 ὑπεστήριξε τὸν Μίκιο Θεοτόκη. Τότε μάλιστα νομίζω ὅτι ἔβγαλε τὸν τελευταῖο του πολιτικὸν λόγον. Πάντως τότε ἐγκατέλειπε τὸ καφενεῖο τοῦ Παναγῆ, διὰ τόσες δεκαετηρίδες ἔδρα τῶν Ρηγαίων, δι' ἐκεῖνο τῆς Εὐρώπης. Τὸ γεγονὸς εὐχαρίστησε πολὺ τὸ σπῆτι τοῦ Τρικούπη· θυμοῦμαι ὅτι τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1892 ὅταν μ' ἐπῆρε ὁ θεῖος μου Ροῖδης ἐκεῖ ἕνα βράδυ ἡ κ. Σοφία μοῦ εἶπε ὅτι μὲ πολλὴ χαρὰ εἶχε δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ «παλαιοῦ τῆς φίλου» Πολυλᾶ⁽¹⁾. Ἀλλὰ στὴν Κέρκυρα οἱ Θεοτοκικοὶ δὲν τὸν ἐχρειάζοντο, καὶ ὁ Πολυλᾶς μὴ ἔχοντας πλέον θέσι οὔτε στὸ ἕνα οὔτε στὸ ἄλλο κόμμα δὲν ἔπαιζε πλέον κανένα ρόλο στὲς ἐκλογὲς, πὺν ἔγιναν στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του (βουλευτικὲς 1892 καὶ 1895, δημοτικὲς τοῦ 1895). Τοῦτο ἂν καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντᾶ εἶχε διευκολύνει τὴν συμφιλίωσιν του μὲ τοὺς παληοὺς του φίλους.

Ἀπὸ τὸ 1892 καὶ ἔμπρὸς ὁ κύκλος του, μὲ βάσιν τὸν Καλοσγοῦρο, τὸν Μαβίλη καὶ τὸν Κεφαλληνόν, εἶχε καταστήσει καθαρὰ φιλολογικός. Ἄν καὶ δὲ οἱ φιλολογικοὶ του μαθηταὶ τὸν ἀκολουθοῦσαν καὶ στὲς πολιτικὲς του ἰδέες καὶ ἂν καὶ εἶχε κρατήσῃ μερικοὺς ἄλλους φανατικούς ὁπαδούς, ἀμφιβάλλω ἂν στὲς δημοτικὲς ἐκλογὲς τοῦ 1895 (ἐποχὴ φοιτητικῶν διακοπῶν πὺν τὸν ἔβλεπα καθημερινῶς) προσέθεσε στὴ πλειονοψηφία 350 ψήφων πὺν ἔλαβε ὁ Ἀγγελος Ψωρούλας 50 ἢ 100 ψήφους.

(1) Μὲ πολὺν τρόπο μ' ἐρώτησε μάλιστα, ἂν εἶχε ἐντελῶς χάσει τὴν ἐπιτροπὴν του.

Γ'

Πῶς ἔσβυσε τέτοια ἐπιρροή;

Ἐν μέρει ἔνεκα τῶν περιστάσεων ἐν μέρει ἀπὸ λάθος τοῦ Πολυλά.

Αἱ περιστάσεις: α') Ἀπὸ τὸ 1886 ἔλειπεν ὀριστικῶς ὁ χωρισμὸς τοῦ νησιοῦ μας εἰς τρεῖς ἐπαρχίες Ὅρους, Μέσης καὶ Κερκύρας, ὁ δὲ Πολυλάς εἶχε καλλιεργήσει ἐκλογικῶς μόνο τὴν τελευταία. β') Ἐπῆλθε οἰκονομικὴ κρίσις στὸν τόπο καὶ γιὰ πρώτη φορὰ ἤρχισαν οἱ Κερκυραῖοι ν' ἀτενίζουν στὸ προϋπολογισμό(!) ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, τὰ ἄρθρα τοῦ Ρήγα, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν «μυριοσπόρων» (δηλαδὴ τῶν Καθολικῶν καὶ Ἑβραίων) [δὲν ἀρκοῦσαν πλέον νὰ ἡλεκτρίσουν τὰ πλήθη· τὸ χειρότερο ἦταν πὺ ἀπὸ τὴ κρίσις ἐπαθῶν κυρίως τὰ μεγάλα ἐμπορικὰ ἡπειρωτικὰ σπίτια, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν μία ἀπὸ τὰς κυριώτερες βάσεις καὶ ἦσαν οἱ χρηματοδότες τοῦ Πολυλαδικοῦ κόμματος(2). γ') Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Πολυλά ἀπὸ τὰς δημοτικὰς ἐκλογὰς τοῦ 1879 εἶχαν εὔρει ἕναν πραγματικὸν ἀρχηγὸν στὸ πρόσωπο τοῦ Γ. Θεοτόκη, καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς ἔγινε ὑπουργὸς καὶ ἀρχισε νὰ κάμνῃ μεγάλα ἔργα καὶ νὰ δίδῃ θέσεις.

Ἄλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Πολυλάς θὰ εἶχε μείνει τοῦλάχιστον ὁ ἀρχηγὸς ἐνὸς τῶν δύο μεγάλων Κερκυραϊκῶν κομμάτων, ἂν τὰ μεγάλα του πολιτικὰ χαρίσματα καὶ τὰς μεγάλες του ἰδιωτικὰς ἀρετὰς δὲν ἐξουδετέρωναν μερικὰ ἐλαττώματα καὶ ἰδίως τὰ προσωπικά του πάθη. Αὐτὰ τὸν ἔ-

(1) Τὴν ἐπίδρασι τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς κρίσεως ἀνεύρηκε πολὺ ὀρθὰ ὁ κ. Σπύρος Μελάς στὴν εἰκόνα τῆς Κερκύρας πὺ δίδει στὰ μυθιστορηματά του ὁ ἀείμνηστος φίλος Ντίνος Θεοτόκης.

(2) Γι' αὐτὸ οἱ ὁπαδοὶ τῆς Λάτας τὰ εἶχαν μὲ τοὺς «κατσούνηδες» καὶ ὁ «Καθρέπτης» ἔγραφε: La politica non vὰ con il caviaro.

βλαψαν ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς. Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐγράφετο ὁ «Κώδων», τὰ ρεζιλεύματα καὶ αἱ προσωπικὰς ἐπιθέσεις ἐτρομοκράτησαν ἴσως πολλοὺς, ἀλλ' ἔκαμαν πολλοὺς ἄλλους νὰ γίνουν φανατικοὶ καὶ παντοτινοὶ τοῦ ἐχθροῦ, γενικῶς δὲ δυσαρεστοῦσαν τὰ μετριοπαθεῖς στοιχεῖα εἰς τὰ ὁποῖα δικαίως δὲν ἄρρεζεν ὁ κοινωνικὸς διχασμὸς πὺ εἶχαν προκαλέσει. Τὸν ἔβλαψε δ' ὅμως εἰδικῶς τὸ πάθος του κατὰ τοῦ Σπυρίδωνος Βαλαωρίτη καὶ κατὰ τοῦ Πολυχρόνη Κωνσταντᾶ.

Ὁ Σπύρος Βαλαωρίτης (ἑξάδελφος τοῦ Ἀριστοτέλη) ἦταν, ἂν καὶ Λευκάδιος, κατ' οὐσίαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ κόμματος. Οἱ ἐχθροὶ του τὸν κατηγοροῦσαν ὡς πρῶην «καταχθόνιον», δηλαδὴ ἐχθρὸν τῆς Ἑνώσεως, ὡς αὐλικὸν (ἦτο πολὺ φίλος τοῦ Γεωργίου εἰς ὃν μάλιστα ἐλέγετο ὅτι εἶχε κάμει μεγάλο δάνειο ὅταν ὁ μακαρίτης βασιλεὺς ἐπῆγε στὴν Ρωσία νὰ πανδρευθῇ) καὶ ὡς ὁπαδὸν τοῦ Βούλγαρη, στηλίτη, ὅπως ἔλεγαν τότε, φανλοκράτη, ὅπως θὰ ἐλέγαμε τώρα. Ὁ Τρικούπης τῆς ἐποχῆς τοῦ «Τίς πταίει» καὶ τοῦ «Πέμπτου κόμματος» υἱοθετοῦσε αὐτὰς τὰς κατηγορίας καὶ ὅταν ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ πρωθυπουργὸς ἔπαυσε τηλεγραφικῶς τὸν Βαλαωρίτη, τότε πρὸςβν στὴ Λόνδρα. Ἐπειτα ὅμως συνεβιβάσθηκε μὲ αὐτὸν καὶ τὸ 1881 τὸν ἔκαμε πρόεδρο τῆς Βουλῆς. Ἡ ἐκλογὴ ἦταν ἐκδήλωσις γενικωτέρας πολιτικῆς ζυμώσεως, τῆς ἀπορροφήσεως ὅλου τοῦ κόμματος τοῦ Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος ἐν τῇ μεταξὺ εἶχε πεθάνει, (1) ἀπὸ τὸ Τρικουπικὸν κόμμα. Δὲν ἐστρεφόντανε λοιπὸν κατὰ τοῦ Πολυλά, εἰς τὸν ὁποῖον μάλιστα ὁ Τρικούπης ἔγραψε δεκασέλιδην ἐπιστολὴν (2) γιὰ νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τὰ πράγματα.

(1) Ἀπόδειξις ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ μπέη τῆς Ὑδρας ἔγινε τότε ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν.

(2) Κατὰ πληροφορίαν τοῦ Μαβίλη ἡ ἐπιστολὴ ἐσφύζετο ἕως τὸν θάνατον τοῦ Πολυλά. Ἄν σφίζεται ἀκόμη, ὅπως ἐλπίζω, θὰ ἔ-

Ἄλλ' ὁ Πολυλᾶς ἐθεώρησε ὅτι αἱ πολιτικὲς ἀρχὲς τοῦ πέμπτου κόμματος ἀπέκλειαν τέτοιους συμβιβασμοὺς καὶ ἀπεχώρησε. Ἄν τὸ πάθος δὲν τὸν ἐτύφλωνε θὰ ἔβλεπε ὅτι αἱ ἠθικὲς πολιτικὲς ἀρχὲς ποὺ ἐπρέσβευε, ἐξυπηρετοῦντο ἀκόμη ὀλιγώτερο ἀπὸ τὸ κόμμα στὸ ὁποῖον κατέφυγε καὶ ποὺ εἶχε ὡς σύμβολο ἐπίσημο τὴ συνλλαγή. Θὰ ἔβλεπεν ἕξ ἄλλου ὅτι ἂν ὁ Τρικούπης τοῦ 1881 δὲν ἦταν ὁ Τρικούπης τοῦ 1875, ἔμενε πάντοτε, ἰδίως μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κουμουνδούρου, ὁ μόνος μας μέγας πολιτικός. Θὰ ἔβλεπε τέλος, ὅτι ἓνα σπουδαῖο μέρος τῶν Κερκυραίων ὁπαδῶν του τόσον ἐπίστευαν στὸν Τρικούπη ὥστε θὰ ἐπροτιμοῦσαν νὰ θυσιάσουν τὸν τοπικὸ παρὰ τὸν ἐθνικὸ τους ἀρχηγό. Ἀλλὰ τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐλογάριασε καὶ ἔτσι ἔχασε σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ πολλοὺς Κερκυραίους φίλους μεταξὺ τῶν ὁποίων τοὺς ἀδελφοὺς Βασιλάκη ποὺ εἶχαν τότε μεγάλη ἐπιρροὴ τόσο στὴν Πόλι ὅσο καὶ στὴ Μέση.

Σὲ ἀνάλογα λάθη τὸν ἔφερε τὸ πάθος του κατὰ τοῦ Θεοτόκη καὶ τοῦ Κωνσταντᾶ. Ὅταν ὁ Θεοτόκης ἔγινε ὄχι μόνον ὑπουργὸς ἀλλὰ καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ὑπαρχηγούς τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος, καὶ ὁ στραβὸς ἔβλεπε ὅτι διηρημένη ἀντιπολίτευσις δὲν ἦταν σὲ θέσι νὰ τὸν ἀντιμετωπίσῃ. Ἐπίσης κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ παραγνωρίσῃ τὴν τρομερὴ ἐπιρροὴ ποὺ ὁ Κωνσταντᾶς ἔξασκουσε στὰ χωριά, ἰδίως στὸ Ὅρος. Ἐπρεπε λοιπὸν ἢ μὲ σύντονη ἐργασία ν' ἀποσπᾷ κανεὶς ἀπὸ τὸν Κωνσταντᾶ τοὺς ἀντιθεοτοκικοὺς χωρικοὺς ἢ νὰ συνδυασθῇ μὲ αὐτόν.

Ἰσως ὁ Πολυλᾶς θὰ εἶχε κατορθώσει μὲ τὴ μεγάλη του ἀξία νὰ διεξαγάγῃ τέτοιο διμέτωπο ἀγῶνα, ἂν κατήρχετο ὁ ἴδιος στὲς ἐκλογές, ἂν ἐπῆγαινε στὴ Βουλὴ καὶ ἂν ἐκεῖ

πρεπε νὰ δοθῇ στὴν δημοσιότητα. Δὲν ὑπάρχει περιοδικὸ ἢ φύλλο ποὺ δὲν θὰ ἦτο πρόθυμο νὰ τὴν δημοσιεύσῃ.

ἐπεβάλλετο σὲ τρόπο ὥστε ὁ Δεληγιάννης νὰ θυσιάσῃ τὸν Κωνσταντᾶ. Ἀλλὰ ὁ Πολυλᾶς, ἴσως διὰ ὀικονομικοὺς λόγους ⁽¹⁾, ἴσως διότι ἐπροτιμοῦσε νὰ βγάξῃ χρησμούς στοῦ Παναγῆ παρὰ νὰ παλαίῃ σὲ Βουλές, ἴσως διότι ἄνθρωπος τοῦ σπουδαστηρίου καὶ τῆς πέννας δὲν εἶχε κλίσιν στὴ διοίκησι, ἴσως διότι ἔβλεπε ὅτι τὸ πρόσωπό του ἐγεννοῦσε ἀντίδρασι, ⁽²⁾ ἢ ἀκόμα δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους μαζί, ἀρκετὰ γλήγορα ἤρχισε νὰ πολιτεύεται μὲ τρόπο πρωτότυπο: Ὑπεδείκνυε ὑποψηφίους δημάρχους ἢ βουλευτὲς ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἐξετίθετο, ἐπειδὴ δὲ ἦταν αὐταρχικὸς οἱ ὑποψήφιοί του ἦσαν πρόσωπα σεβαστὰ καὶ ἀξιόλογα ἀλλὰ χωρὶς πρωτοβουλία. Τ' ἀποτελέσματα ἦσαν πολιτικῶς ὀλέθρια. Σὲ δημοτικὲς ἐκλογές οἱ Κερκυραῖοι μποροῦσαν νὰ διστάσουν μεταξὺ δύο προσωποποιήτων ὅπως ὁ Πολυλᾶς καὶ ὁ Θεοτόκης, ἀλλὰ δὲν ἐδίσταζαν μεταξὺ Θεοτόκη καὶ Παπαδάτου, ὅσον συμπαθὲς καὶ ἐντιμὸς καὶ ἂν ἦταν ὁ δεύτερος. Ἐπίσης στὴ Βουλὴ καὶ ὁ Θεοτόκης καὶ ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ καθένας μὲ τὴ δική του μέθοδο, ἔκαναν φιγούρα καὶ ἔξασκουσαν ἐπιρροή, ἐνῶ, ὅπως μοῦ εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Δεληγιάννης, κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἕξι βουλευτὲς ποὺ τοῦ ἔστειλε ὁ Πολυλᾶς τὸ 1887 δὲν ἐλάμβανε ποτὲ τὸ λόγο, καὶ τοῦτο σὲ ἐποχὴ ὅπου ἡ ὀλιγαριθμὴ σχετικῶς ἀντιπολίτευσις εἶχε ἀνάγκη νὰ δίδῃ καθημερινὲς μάχες μὲ τὸν μεσουρανοῦντα τότε Τρικούπη.

Τὸ χειρότερο ὅμως λάθος ποὺ ἔκαμε ὁ Πολυλᾶς ἦταν ὅτι «ἀπέσχε» στὲς ἐκλογές τοῦ 1890. Ἡ ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ καὶ τὸν Θεοτόκη καὶ τὸν Κωνσταντᾶ, ὅπως ἔκαμε τὸ

(1) Τὴ δικαιολογία ὅτι ἤθελε νὰ κρατήσῃ τὴν οἰκονομική του ἀνεξαρτησία ἐδίδε στὸ Καλοσογούρο, ποὺ μοῦ τὴν ἐπανελάβε πολλές φορές.

(2) Ἦκουσα ὅτι τὸν καιρὸ ποὺ ἔβγαζε ἀκόμη κάλπη ἔπρεπε λιγώτερους ψήφους ἀπὸ τοὺς συνυποψηφίους του.

1887, ἢ νὰ συνδυασθῇ μ' ἓνα ἀπὸ τοὺς δύο. Ἐνα κόμμα δὲν μπορεῖ νὰ ζήσῃ παρ' ὅταν συνεχῶς ἀγωνίζεται, ὅταν παρουσιάζεται σ' ὅλες τὰς ἐκλογάς. Ὅταν ἀπέχη, τὴ θέσι του πέρνουν ἄλλοι καὶ τὸ κόμμα ξεατμίζεται. Ἐτσι στὴν Κέρκυρα ξεατμίσθησαν μετὰ τὸ κόμμα τοῦ Πολυλᾶ καὶ τὸ κόμμα τῶν ἀδελφῶν Βασιλάκη καὶ μερικὲς ἄλλες μικρότερες μὲν ἀλλὰ ὁπωσδήποτε σημαντικὲς ἐπιρροές.

Τοὺς λόγους αὐτοὺς τοῦ πολιτικοῦ σβυσίματος τοῦ Πολυλᾶ γράφω μὲ εἰλικρίνεια μεγάλη ἀλλὰ καὶ μεγάλη λύπη. Ὁ Πολυλᾶς εἶχε ἐλαττώματα ἀλλ' ἦτο προσωπικότης. Μὲ αὐτὸν οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες ἦσαν ἐμπαθεῖς ἀλλὰ δὲν ἦσαν ταπεινοί. Κυρίως μὲ αὐτὸν ἔλειπε ἡ μεγάλη πληγὴ τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς: τὸ ρουσφέτι. Χάρες δὲν ἔκανε σὲ κανένα καὶ ἀρνήθηκε θέσεις καὶ σὲ στενοὺς του συγγενεῖς. Ἄν εἶχε ἐξακολουθήσει ὁ Θεοτόκης νὰ ἔχη ἀπέναντί του «τὸν ἄνδρα ὃν πάντοτε ἐπολέμησε ἀλλ' ὃν πάντοτε ἐσεβιάσθη»⁽¹⁾, δὲν θὰ εἶχε ἀναγκασθῇ καὶ αὐτὸς νὰ προστρέξῃ σὲ μεθόδους ποὺ ἦταν ἀρκετὰ ἐξυπνος γιὰ νὰ βλέπη τὰ οἰκτρά τους ἀποτελέσματα. Θὰ ἐξακολουθοῦσε τὸνναντίον τὴν πολιτικὴν ποὺ ἐφήρμοσε στὴν πρώτη του μακρὰ ὑπουργεῖα (1886 - 1890) ὅταν ἔκαμε μὲν ὅπως καὶ ἔπειτα δρόμους καὶ ἄλλα ἔργα, καὶ πολλοὺς Κερκυραίους ὑπεστήριξε, ἀλλ' ὅταν δὲν ἐπέτρεπε εἰς τοὺς τοπικοὺς του ἀντιπροσώπους νὰ ἐπεμβαίνουν οὔτε στὴν ἐκπαίδευσιν, οὔτε στὴ δικαιοσύνη. Ἄν εἶχε λοιπὸν δράσει ὅπως ἠμποροῦσε νὰ δράσῃ πολιτικῶς ὁ Πολυλᾶς, θὰ εἶχε καὶ θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς προαγάγει ἠθικῶς τὴν Κέρκυρα.

Δὲν ἔχω κἄν τὴν παρηγορίαν ὅτι ἡ πρόωγός του πο-

(1) Ὅπως ἔλεγε στὸ λόγο ποὺ ἐξεφώνησε λίγες μέρες πρὸ τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1890.

λιτικὴ ἐκλειψίς ὠφέλησε τὴ φιλολογία. Οἱ κυριώτεροί του τίτλοι στὴ δόξα εἶναι τὰ πρωτότυπά του ἔργα (δηγήματα, σονέτα, κριτικὲς μελέτες) καὶ ἡ μόρφωσις φιλολογικῆς σχολῆς. Τὰ πρῶτα τὰ ἔγραψε τὲς λίγες βδομάδες ποὺ περνοῦσε στὴν ἐξοχὴ καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ πιστεύῃ κανεὶς ὅτι ἐπειδὴ ἦταν βουλευτὴς δὲν θὰ ἐκύτταζε τὰ κτήματά του. Τὴ φιλολογικὴν του σχολὴν εἶχε εὔρει τὸν καιρὸ νὰ τὴν μορφώσῃ στοὺς χρόνους ποὺ ἦταν ἀπορροφημένος ἀπὸ τοὺς σφοδρότερους πολιτικοὺς ἀγῶνες. Ἄν εἶχε ἐξακολουθήσει νὰ ἐκλέγεται βουλευτὴς καὶ νὰ ἔρχεται στὰς Ἀθήνας, θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶχε εὐρύνει τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν του καὶ μὲ τὸ κύρος ποὺ εἶχε στὴ Βουλὴ, μὲ τὴν ἐντύπωσιν ποὺ ἔδιδε ὅτι «ἦτο ἄξιος κύκλου πολὺ πλατυτέρου»⁽¹⁾ θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἶχε προσφέρει στὴ δημοτικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ 1880 καὶ τὸ 1890 τὴν ὑπηρεσίαν ποὺ τῆς προσέφερε τὸ 1910 ὁ Λ. Μανβίλης ὅταν μὲ λίγες λέξεις ἔπεισε τὸν διανοούμενον Ἕλληνα, ὅτι δὲν ὑπάρχουν χυδαῖαι γλῶσσαι ἀλλὰ μόνον χυδαῖοι ἄνθρωποι.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν τελικὴν του ἀποτυχίαν ὅσοι ἐγνώρισαν τὸν Πολυλᾶ πάντα θὰ τιμῶν τὴν μνήμην του, διὰ πολλοὺς λόγους ἀλλὰ κυρίως διότι πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας πολιτικοὺς συνώψισε τὸ πρόγραμμά του σὲ τρεῖς λέξεις: *Πατρίδα, ἠθικὴ διοίκησις, δημοτικὴ γλῶσσα*.

Υ.Γ. Ὅπως στὴν Ἀγγλίαν οἱ συντηρητικοὶ εἶνε γνωστοὶ ὡς *tories* καὶ οἱ φιλελεύθεροι ὡς *whigs*, ἔτσι καὶ στὴν Κέρκυρα οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Πολυλᾶ ἐλέγονταν *Ρηγαῖοι*, ἐνῶ τὸ ἀντιπολυλαδικὸν κόμμα ποὺ εἶχε γιὰ ἀρχηγὸν τὸ Σπύρο Βαλαωρίτη καὶ γιὰ τοπικὸν ὑπαρχηγὸν τὸν Θανάση Παραινωτῶτη ἐλεγόντανε κόμμα τῆς *Αἰάτας*. Τὸ πρῶτον ὄνομα ἐξη-

(1) Αὐτὸ «ἔλεγε συνεχῶς ὁ Κουμουνοδοῦρος περὶ αὐτοῦ» (Κ. Παλαμᾶς, «Πρῶτα κριτικά» σελ. 87.)

γεῖται εὐκόλα: τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ κόμματος εἶχε τίτλο «Ρήγας ὁ Φερραῖος» ὅπως, νομίζω, καὶ ὁ πολιτικός του σύλλογος.

Τὴν μυστηριώδη ἔννοια τῆς λάτας μοῦ ἐξήγησε ὁ διαπρεπὴς πολιτευτὴς Κερκύρας, Νικόλαος Μαρκέττης: Στὲς ἐκλογὲς τοῦ 1872 νικήθηκε τὸ ἀντιπολυλαδικὸ κόμμα. Ἐνθουσιασμένοι οἱ Πολυλαδικοὶ γιὰ τὴν νίκη τους ἐπείραζαν τοὺς ἀντίθετους καὶ τοὺς φώναζαν, πὼς «ἐπῆραν τὴν λάτα», δηλ. τὸν τενεκέ. Στὲς ἐκλογὲς τοῦ 1873 πεισμωμένος γι' αὐτὸ τὸ πείραγμα ὁ Παραμυθιώτης εἶπε: «ἀφοῦ μᾶς λένε λάτα ἃς εἴμεθα τὸ κόμμα τῆς λάτας». Καὶ ἐπῆραν αὐτὸ τὸ σύμβολο. Καὶ τέτοιος ἦταν ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πὺν καὶ οἱ κυρίεις τοῦ ἀντιπολυλαδικοῦ κόμματος φοροῦσαν ἐπιδεικτικὰ σὲ σχῆμα φύλλου ἢ ἀστεριοῦ ἓνα κομμάτι τενεκέ.

Ὅταν ὁ Θεοτόκης ἐγίνε δήμαρχος, καὶ κατ' οὐσίαν ἀρχηγὸς τῶν ἀντιπολυλαδικῶν, τὴν λάτα διεδέχθηκε τὸ verde (πυξάρι), ἀειθαλὴς θάμνος πὺν εἶχε γίνεи τότε τῆς μόδας χάρις εἰς ἓνα κοινωνικὸ παιχνίδι.

Ὅσο διὰ τοὺς Πολυλαδικούς, εἶχαν κρατήσει ὡς σύμβολο τὴν ἐλῆά καὶ ἀφοῦ ἐχωρίσθησαν ἀπὸ τὸ Χαρίλαο Τρικούπη. Δι' αὐτὸ καὶ ἀργότερα ὅταν ἤρχετο στὲς κερκυραϊκὲς ἐκλογὲς κανένας ἀθηναῖος Δεληγιαννικὸς ἐσύγγιζε πάντοτε τοὺς φίλους μὲ τοὺς ἐχθρούς.

ΛΑΥΡΕΝΤΙΟΣ ΜΑΒΙΛΗΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

(Ἀνατύπωσις ἀπὸ τὰ Παναθήναια, 15-31 Δεκεμβρίου 1912, τεῦχος 293-294)

Α'

Ὁ Λαυρέντιος Μαβίλης ἐγεννήθη τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1860 ἐν Ἰθάκῃ, ὅπου ὁ πατὴρ του ἦτο δικαστής, ἀμφοτέρω ὅμως οἱ γονεῖς του ἦσαν γεννήματα καὶ θρέμματα τῆς Κερκύρας.

Ὡς γνωστὸν ἡ πατρικὴ του οἰκογένεια ἦτο Ἰσπανικῆς καταγωγῆς. Ὁ πάππος του, τοῦ ὁποίου ἔφερε τὸ ὄνομα, Λαυρέντιος, ἦτο Ἰσπανὸς εὐπατριδῆς, ἐπὶ μακρὸν ὑπηρετήσας ἐν τῇ πρεσβείᾳ Κωνσταντινουπόλεως. Ὡς Ἰσπανὸς ἐπιτετραμμένος εἶχε μάλιστα ἀγοράσει τὴν ἔπαυλιν τοῦ Βουγιούκ-Δερὲ ὅπου εἰσέτι διαθερίζει ἡ Ἰσπανικὴ πρεσβεῖα. Ἡ λεπτομέρεια αὕτη ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ λίαν γνωστοῦ καὶ προσφιλοῦς εἰς τοὺς Ἕλληνας μαρκησίου Πρὸς δὲ Ναντουγιέ. Ὁ διαπρεπὴς οὗτος διπλωμάτης ἐσυγγένευε πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαβίλη ὅτε δὲ πρὸ τετραετίας διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τῷ ἔγραψε προσκαλὼν αὐτὸν νὰ διέλθῃ τὰς διακοπὰς εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ πάππου ἀγορασθὲν θέρετρον.

Ὁ Ἕλλην ποιητὴς οὐδέποτε ἐπεδείκνυνεν ὑπερηφάνειαν διὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς οἰκογενείας του, ἔτρεφεν ὅμως φίλτρον πρὸς τὴν κοιτίδα τῆς. Χωρὶς νὰ μεταβῇ εἰς Ἰσπανίαν εἶχε σπουδάσει ἐπιμελῶς τὴν ἰσπα-

νικήν γλῶσσαν, τὸν ἤκουσα δὲ ὁμιλοῦντα αὐτὴν ἀπροσκόπτως⁽¹⁾.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς οἰκογενείας Μαβίλη ἐγένετο ὡς ἑξῆς. Ὁ Λαυρέντιος Μαβίλης, ὁ πάππος, ἐπανερχόμενος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἰσπανίαν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν τοιοῦτον ταξίδιον δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ γίνῃ ἀπ' εὐθείας, ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ διὰ Κερκύρας ὁπόθεν ἐσκόπει νὰ διαπεραιωθῇ εἰς Ἰταλίαν καὶ Νεάπολιν. Κατὰ τὸν ὀλιγοήμερον ἐν Κερκύρᾳ σταθμὸν εἶδε κόρην τοῦ εὐγενοῦς κερκυραϊκοῦ οἴκου Πιέρρη, ἠρώσθη αὐτῆς καὶ ἐπιτυχὼν τὴν χεῖρά της ἀπεφάσισε νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ νήσῳ τῶν Φαιάκων. Θανούσης δὲ μετ' οὐ πολὺ τῆς πρώτης του συζύγου, ἐνυμφεύθη ἄλλην Κερκυραίαν τοῦ ἐπίσης ἐπιφανοῦς οἴκου Δούσμανη, θείαν τοῦ ἐπὶ Προστασίας ἐπὶ εἰκοσαετίαν κατ' οὐσίαν πρωθυπουργοῦ⁽²⁾ κόμιτος Ἀντωνίου Δούσμανη ἑξ ἧς ἀπέκτησε καὶ τέκνα ἅτινα τὸν συνέδεσαν ὀριστικῶς πρὸς τὸν τόπον. Προκειμένου ὁ υἱὸς του νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δικαστικὸν στάδιον, ἐζήτησε νὰ πολιτογραφηθῇ Ἰόνιος. Ἡ πολιτογράφησις τότε ἐγένετο διὰ νόμου. Εὖρον δέ, διεξερχόμενος τὴν Raccolta degli Atti del Parlamento⁽³⁾, τὸν βραχὺν πίνακα τῶν ἀπὸ τοῦ 1819-1845 πολιτογραφηθεισῶν οἰκογενειῶν (βλ. παράρτημα Ε' τῆς Συλλογῆς). Παρὰ τὴν οἰκογένειαν Μαβίλη ἀναγράφεται ἐν αὐτῷ ἡ ἡπειρωτικὴ

(1) Ἐκτὸς τῆς ἰσπανικῆς ὁμίλει καὶ ἔγραφεν ἀπταιστώως τὴν γερμανικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν γαλλικὴν καὶ τὴν ἀγγλικὴν.

(2) Τοιοῦτος ἦτο πράγματι ὁ «γενικὸς γραμματεὺς τῆς Γερουσίας», δηλαδὴ ὁ γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Οἱ ὑπουργοὶ ἐν Ἑπτανήσῳ ἐκαλοῦντο *γερουσιασταὶ* ὅπως νῦν (δηλαδὴ τῷ 1912 Σ. τ. Ε.) ἐν Σάμῳ *βουλευταί*.

(3) Ἡ προκειμένη συλλογὴ τῶν Ἰονίων νόμων ἐδημοσιεύθη τῷ 1849 ἐν Κερκύρᾳ τῇ συνεργασίᾳ πολλῶν νομομαθῶν, ἑξ ὧν ὁ νεώτερος καὶ ἔκτοτε συχνάκις βουλευτὴς Λευκάδος, Εὐάγγελος Τσαρλαμπᾶς, ζῇ εἰσέτι.

οἰκογένεια Τοπάλη, ἧς γόνος, ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπέπρωτο ν' ἀποθάνῃ καὶ οὗτος ἐν Δρίσκῳ ὡς ἀξιωματικὸς τῶν Γαριβαλδινῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὴν πατρικὴν οἰκογένειαν τοῦ Μαβίλη. Πάππος του πρὸς μητρὸς ἦτο ὁ κόμης Καποδίστριας Σούφης, πρῶτος ἐξαδελφός τοῦ Κυβερνήτου, καὶ μᾶμμη του ἡ ἀδελφὴ τῆς μητρὸς τοῦ τέως πρωθυπουργοῦ Γεωργίου Θεοτόκη.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Λαυρέντιος ἐσυγγένευε στενῶς πρὸς τοὺς τρεῖς Κερκυραίους, οἵτινες κατὰ τὰ τελευταῖα 90 ἔτη ἤσκησαν τὰ μεγαλύτερα τῶν ἀξιωμάτων, τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ Δούσμανη καὶ τοῦ Θεοτόκη. Ἀλλ' ὅπως καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ἐλάχιστα ἔσχον τὰ κοινά, οὕτω καὶ ὁ Μαβίλης, ἕσυχος καὶ αὐτὸς φύσις, ὑπῆρξε τελείως διάφορος καὶ τῶν τριῶν κυβερνησάντων τὴν πατρίδα τῶν συγγενῶν του. Ἀναγράφω ὅθεν τὸ γεγονὸς τῆς συγγενείας, μᾶλλον περιοργείας χάριν. Οὐδὲν ἐπιχείρημα ἔξ αὐτοῦ θὰ ἠδύναντο ν' ἀντλήσωσιν οἱ ὁπαδοὶ τῶν ἀταβιστικῶν θεωριῶν.

Ἡ μήτηρ τοῦ Μαβίλη, καίτοι κυρία καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν εἶχε φιλολογικὰς ἀξιώσεις. Ἐν τούτοις ἔσχεν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν φιλολογικῶν θεωριῶν τοῦ υἱοῦ της μεγίστην ἐπιρροήν. Ἴδου δὲ πῶς: εἶχε διέλθει μέγα μέρος τῆς νεότητός της εἰς κτήμα τῆς οἰκογενείας της, εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος ἐκείνης τοῦ Ρόπα, τὴν ὁποίαν διασχίζουν πάντες οἱ ἐπισκεπτόμενοι τοὺς Ἑρμοῦνες, τὴν ῥομαντικωτάτην ἀμμονδιάν, ὅπου κατὰ τὸν Bérard ἀπῆντησεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν Ναυσικάν. Ζῶσα δ' ἐν μέσῳ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ ἡ τότε δι' Καποδίστρια, ἔμαθε κατὰ βάθος τὴν πραγματικὴν δημοτικὴν, μὲ ὅλα τὰ τραγούδια καὶ τὰς παροιμίας της, ἠγάπησε τὸν ἀμύθητον πλοῦτον καὶ τὴν φυσικὴν εὐγένειαν τῆς γλώσσης καὶ μὲ τὴν ἀγάπην αὐτὴν ἐπότισε τὸν υἱόν της.

Τὴν ἀσυναίσθητον καὶ οὐχὶ ἐκ προθέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἴσως δραστικώτεραν, διδασκαλίαν συνεπλήρωσεν ἡ δογματικὴ κατήχησις τοῦ Ἰακώβου Πολυλά.

Ὁ Πολυλᾶς ὑπῆρξεν ἐξέχουσα καὶ ιδιόρρυθμος μορφή, ἣν πρέπει νὰ μελετήσῃ ἐπιμελῶς ὁ θέλων νὰ γράψῃ—ἐὰν εὐρεθῇ ποτε τοιοῦτος—τὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας κατὰ τὰ τελευταῖα ἐξήκοντα ἔτη. Ὑπενεθύμιζε τοὺς φιλοσόφους οἵτινες ἐτυράννησαν μερικῶν Ἑλληνίδων πολιτειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Παρ' ὅλα του τὰ ἐλαττώματα—οἱ ἐχθροὶ του τῷ προσήπτον τὴν βιαιότητα τῶν προσωπικῶν του ἀντιπαθειῶν⁽¹⁾, ὁμολογουμένως δ' ἦτο ἓν τισι στενὸς καὶ ἀποκρουστικὸς καὶ ἐν πολλοῖς ὑπὲρ τὸ δέον θεωρητικὸς—ὁ Πολυλᾶς εἶχε μόρφωσιν τόσο ἐυρεΐαν καὶ τόσο βαιθεΐαν, τοιαύτας ἠθικὰς ἀρετὰς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ, καὶ τοσαύτην προσωπικὴν ἐπιβολήν, ὥστε κατῴρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ παρὰ τῶν μέχρι φανατισμοῦ θερμαινομένων ὁπαδῶν του πλήρη παραδοχὴν τῶν βαθέως παρ' αὐτῷ ἐρριζωμένων φιλολογικῶν καὶ πολιτικῶν πεποιθήσεων.

Αἱ πεποιεήσεις αὗται ἦσαν ὥς πρὸς μὲν τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἢ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ, ὥς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν ἢ σαφὴς διάκρισιν τῆς διοικήσεως ἀπὸ τῆς πολιτικῆς, ἀπὸ φιλολογικῆς ἢ κατίσχυσις τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, τῆς δημοτι-

(1) Δ.χ. ὅτι ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ Τρικούπη, οὗ ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρχαιότερων ὁπαδῶν, ἕνεκα τῆς ἀνόδου εἰς τὴν προεδρείαν τῆς Βουλῆς τοπικοῦ ἀντιπάλου, τοῦ Σπυρίδωνος Βαλαωρίτου. Οἱ ὁπαδοὶ του ὁμῶς ἀπῆντων ὅτι ἡ ἀποχώρησις ὑπῆρξε ζήτημα ἀρχῆς, καὶ ὅτι ὁ Τρικούπης ἐμπιστευόμενος ἐν τῶν ὑπάτων ἀξιομάτων εἰς πρῶν ἵπουργὸν τοῦ Βούλγαρη, ἐγκατέλιπε τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου κόμματος. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν ὁ Μαβίλης ἐχαράκτηρισε τὸν Πολυλᾶν «ἐνα τῶν πολιτευτῶν τῶν ὑποστηριζάντων τὸν πρῶτον Τρικούπην καὶ ἐγκαταλείψαντα αὐτὸν ὅταν μετέβαλε γνώμας».

κῆς οἶαν τὴν ἀντελαμβάνετο ἡ σχολὴ τοῦ Σολωμοῦ⁽¹⁾. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὸ τελευταῖον ἄρθρον, τὸ πρόγραμμα τοῦ Πολυλά συνεταυτίζετο τελείως πρὸς τὸ πρόγραμμα ἐκείνου ὅπερ κατὰ τὰ τρία τελευταῖα ἔτη ἐπόθησε τόσο ἐπιμόνωνς νὰ ἴδῃ ἐφαρμοζόμενον ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Πρέπει δὲ νὰ προστεθῇ ὅτι ὁ Πολυλᾶς, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ, ἐφήρμοξε μέχρι κεραίας τὸ πρόγραμμά του, φθάσας μέχρι ρήξεως πρὸς τὸν μόνον αὐτοῦ ἀδελφὸν διότι ἐτόλμησε ν' ἀξιώσῃ παρ' αὐτοῦ θέσιν⁽²⁾.

Οἱ δ' ἐκ τῆς εὐθαρσοῦς ταύτης εἰλικρινείας ἀποκτώμενοι φίλοι εἶνε μὲν ἴσως ὀλιγώτεροι τὸν ἀριθμὸν τῶν διὰ ρουσφετολογίας ἀγρευομένων, ἀλλὰ καθίστανται καὶ εὐσταθέστεροι καὶ φανατικώτεροι. Οὕτω δ' ἐξηγεῖται πῶς ὑπάρχουν ἀκόμη σήμερον Κερκυραῖοι ὁμνύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πολυλά, ὅστις ἀπὸ δεκαεξαετίας ἀπέθανε καὶ ἀπὸ τριακονταετίας καὶ πλέον ἐξέλιπεν ἀπὸ τοῦ πίνακος τῶν βουλευτῶν.

Προσθετόν ὅτι αἱ περὶ γλώσσης θεωρίαι τοῦ Πολυλά εἶτε διότι εὗρισκον ἔδαφος διανοητικῶς μᾶλλον προσηγμένον καὶ λόγῳ ἱστορικῆς παραδόσεως μᾶλλον πρόσφορον, εἶτε διότι ὁ μαθητὴς καὶ ἐκδότης τοῦ Σολωμοῦ γνωρίζων κατὰ βάθος τὴν δημοτικὴν ἀπέφευγε τοὺς τύπους ἢ τὰς λέξεις αἰτίνες σκανδαλίζουσιν τὰ ὦτα ἢ τὸν ὀφθαλμόν⁽³⁾, εἶτε διότι ἡ διδασκαλία τοῦ Πολυλά ἐπεξετείνεται εἰς τὰς ξένας

(1) Τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα εἶχε μετὰ θάνατον ἐκδώσει πρῶτος ὁ Πολυλᾶς.

(2) Τὸ γεγονός τοῦτο ἤκουσα ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ Μαβίλη.

(3) Πολλὰκις ὁ Μαβίλης μοι ἀνέφερεν ὡς ἄξιον μνησέως τὸ παράδειγμα τοῦ Πολυλά καὶ τοῦ Γεωργίου Καλοσγούρου, οἵτινες πρὶν δημοσιεύσασιν ἔργον εἰς τὴν δημοτικὴν, τὸ ἀνεγίνωσκον εἰς ἀνθρώπους πάσης τάξεως ἵνα ἐξακριβώσασιν ἐὰν οἱ τύποι καὶ αἱ λέξεις ἃς μετεχειρίζοντο συνῆδον πρὸς τὸ γλωσσικὸν αἰσθημα τοῦ ἔθνους.

φιλολογίας καὶ εἰς ἄλλας ἀπόψεις τοῦ ἡμετέρου φιλολογικοῦ ζητήματος, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἀντὶ νὰ βλάβῃ ἐνίσχυσε τὴν πολιτικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πολυλά.

Ὅντως ἡ διανοητικὴ μερὶς τῆς κεκρυφαῖκῃς κοινωνίας καὶ ἰδίᾳ ἡ νεολαία, ἀντιπροσωπευομένη τότε ὑπὸ ἀνδρῶν οἷοι οἱ ἀδελφοὶ Καλοσγοῦροι, ὁ Νικόλαος Κογεβίνας, ὁ Στυλιανὸς Χρυσομάλλης, ὁ Κεφαλληνὸς καὶ τόσοι ἄλλοι ἐν οἷς καὶ ὁ νεώτατος Λαυρέντιος Μαβίλης, κατ' ἀρχὰς ἠτένιζον πρὸς τὸν Πολυλᾶ ὡς εἰς πνευματικὸν διδάσκαλον⁽¹⁾, μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς εὐγενείας τῶν πολιτικῶν του θεωριῶν καὶ τῶν προσφάτων εἰσέτι ἀναμνήσεων τοῦ ἐνωτικοῦ ἀγῶνος, καθίσταντο οἱ φανατικώτεροι τῶν *Ρηγαίων*⁽²⁾, φθάνοντες μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραβλέπωσιν ἢ μᾶλλον νὰ μὴ βλέπωσι τὰ προμνησθέντα ἐλαττώματα τοῦ εἰδώλου των⁽³⁾.

Τὴν πρὸς τὸν Πολυλᾶν υἱικὴν στοργὴν του ὁ Μαβίλης ἐξωτερίκευσεν ἐπισήμως δσάκις ὁμίλησε δημοσίᾳ. Ἀγορευὼν διὰ πρώτην φορὰν ἐν Κερκύρᾳ μετὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς βουλευτοῦ, εἶπεν ἀμέσως ὅτι ἐξελέγη ἵνα συνεχίσῃ τὴν τιμίαν καὶ ἀνορθωτικὴν πολιτικὴν τοῦ Πολυλά. «Εἰμαι μαθητὴς καὶ ὑπῆρξα ἐπὶ πολλὰ ἔτη φίλος τοῦ Πολυλά» ὑπῆρξαν καὶ αἱ πρῶται λέξεις τῆς περιφήμου του ἀγορευσεως ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Τὸ πρῶτον σπουδαῖον ἄρθρον (*Ρήγας Φεραῖος*, φύλλον 12 Αὐγούστου 1884) τοῦ ὁποίου ὁ «Νουμᾶς» ἔλαβε τὴν καλὴν ἰδέαν ν' ἀναδημοσιεύῃ τὰ

(1) Ἀκριβῶς ὅπως ὁ Πολυλάς, ὁ Μαρκοράς, ὁ Τυπάλδος, ὁ Κουαρτάνος, ὁ Μανούσος, ὁ Μάνεσης ἠτένιζον πρὸς τὸν Σολωμόν.

(2) Οὕτω ἐκαλοῦντο κοινῶς οἱ ὁπαδοὶ τοῦ κόμματος ἐκ τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ ἐβδομαδιαίου ὁργάνου: «*Ρήγας ὁ Φεραῖος*».

(3) Ἀπόδειξις τούτου εἶνε καὶ ἡ ἄλλως ὥραιότατῃ περὶ Ἰακώβου Πολυλά μελέτῃ τοῦ Γεωργίου Καλοσγοῦρου («*Εστία*» 1892, σελ. 257-260).

σπουδαιότερα, εἶνε ἀπάντησις εἰς ἐπικρίσιν τῆς *Ὀδυσσείας* τοῦ Πολυλά.

Ὅστις λοιπὸν δὲν ἔχει ὑπ' ὄψει τὸν Πολυλᾶν ἢ μᾶλλον τὸν Πολυλᾶν καὶ τὸν εἰς τὸ κόμμα του ἀνήκοντα στενὸν κύκλον Κερκυραίων φιλολόγων, θὰ δυσκολευθῇ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ψυχολογίαν τοῦ Μαβίλη.

Τρεῖς δὲ ἦσαν οἱ ἄζονες περὶ τοὺς ὁποίους περιεστρέφετο ἡ ψυχὴ του: *Πατρίς, δημοτικὴ, φιλία*. Ἡ λέξις πατρίς δὲν ἦτο διὰ τοὺς φίλους τοῦ Πολυλά ἀπλοῦν ἐκλογικὸν σύνθημα· οἱ ἀρχαιότεροι ἐξ αὐτῶν εἶχον θυσιάσει καὶ θέσεις καὶ συμφέροντα καὶ παντοειδεῖς τιμὰς χάριν τῆς Ἐνώσεως, οἱ νεώτεροι ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ δώσουν τὴν ζωὴν των.

Τὴν ἀγάπην δὲ διὰ τὴν μεγάλην πατρίδα συνεδύαζον πρὸς ἀπίστευτον λατρείαν πρὸς τὴν γενέτειραν⁽¹⁾ καὶ πρὸς βαθεῖαν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν δημοτικὴν. Τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο, διότι ἦσαν βαθέως πεπεισμένοι ὅτι ὁ σχολαστικισμὸς καταστρέφει τὸ ἔθνος, ὅτι μόνον διὰ τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ δύναται νὰ καλλιεργηθῇ καὶ νὰ προαχθῇ ὁ λαός⁽²⁾, καὶ τέλος ὅτι ἐὰν ἐχάσαμεν τόσον ἔδαφος εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βόρειον Ἠπειρον, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἑλληνόφρονες ξενόφωνοι δὲν ἐξελληνίσθησαν γλωσσικῶς, δὲν ἐπετεύχθη δὲ ἡ γλωσσικὴ των ἐξελληνίσις διότι ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ σχολεῖα γλῶσσαν ἄλλην τῆς λαουμένης εἰς τὰ ἑλληνικὰ κέντρα, καὶ ὅταν ἐφθάναν

(1) Βλ. τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ἐπιτυμβίου συνόκετου του εἰς τὸν Νῆκον Κογεβίναν, ὅστις ἀπέθανε

Μὲ τὴ λάβρα τάξιον Κερκυραίου
γιὰ τοῦ νησιοῦ του τὴν εὐδαιμονίαν
γιὰ τὸ γένος τὴν ἐνθεο μαγίαν.

Ὁ Ν. Κογεβίνας, πατὴρ πέντε τέκνων, βαρὺς ἀσθενῶν, ἐγνώριζεν ὅτι πᾶσα μετακίνησις ἔθετε τὰς ἡμέρας του εἰς κίνδυνον· ἦλθεν ὁμως τῷ 1897 δι' ἐθνικοὺς λόγους εἰς Ἀθήνας ὅπου καὶ ἀπέθανε.

(2) Βλ. τὸν λόγον τοῦ Μαβίλη εἰς τὴν Βουλὴν.

εἰς ἓν ἐκ τούτων, παρ' ὅλους τοὺς κόπους καὶ τὴν πολυετῇ φοίτησιν εἰς τὰ σχολεῖα, πάλιν εὗρισκον νέον γλωσσικὸν τεῖχος χωρίζον αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Ἑλλήνας.

Ἐξ ἄλλου οἱ πρεσβεύοντες τὰ αὐτὰ ἡθικὰ καὶ πνευματικὰ ἰδεώδη μαθηταὶ τοῦ Πολυλά, διήρχοντο ὅλας τὰς ὥρας τῆς σχολῆς εἰς τὰ αὐτὰ κέντρα πέριξ τῆς αὐτῆς τραπέζης. Εἶχεν ὁθεν ἀναπτυχθῇ μεταξύ των αἰσθημα φιλίας ζωηρότατον καὶ εὐγενέστατον, ἀνάλογον πρὸς τὸ συνδέον τοὺς μαθητὰς τῶν μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ αἰσθημα τοῦτο ὥθησεν ὁ Μαβίλης εἰς τὸ κατακόρυφον. Ἡ φιλία τοῦ ἦτο δυσαπόκτητος, ἀλλ' ἅπαξ δοθεῖσα, ἐδίδοτο ἀπόλυτος καὶ διὰ παντός. Κάποια δειλία, κάποια κρυφὴ ἀσθηρότης τὸν ἀπεμάκρυνε ἀπὸ τοὺς πολλούς, ἀλλὰ χωρὶς ὀλίγους στενοὺς φίλους οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ζήσῃ, καὶ οὐδέποτε τὸν εἶδα εὐτυχέστερον ἢ ἐν μέσῳ τῶν φίλων του εὐτυχούντων. Μία μικρὰ καλλιτεχνικὴ ἢ φιλολογικὴ συν-ἀθροισις, μία ἐκδρομὴ, ἓνα ταξεῖδι, ἦτο δι' αὐτὸν ἡ μεγαλύτερα ἀπόλαυσις.

Β'

Πλὴν λησμονῶ ὅτι αἱ παροῦσαι σελίδες δὲν ἔχουν τὴν ἀξίωσιν οὔτε ψυχολογικῆς οὔτε κριτικῆς μελέτης, ὅτι δὲν εἶνε παρὰ ἀπλοῦν βιογραφικὸν σημείωμα. Ἐξήγησα πῶς διεπλάσθησαν αἱ φιλολογικαὶ πεποιθήσεις τοῦ Μαβίλη. Ὁ Πολυλὰς προσπαθῶν νὰ συγκεντρώσῃ τοὺς ἱκανωτάτους τῶν Κερκυραίων, τοὺς προσεῖλκε νεωτάτους· μετὰ τὸν Μαβίλην συνεδέθη ὅταν ὁ τελευταῖος ἦτο ἀκόμη μαθητῆς τοῦ γυμνασίου περὶ τὸ 1875. Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Μαβίλης ἐξελέγετο μέλος τῆς Ἀναγνωστικῆς Ἑταιρείας, ὅπου μέχρι τέλους δι-ήρχετο 3-4 ὥρας τὴν ἡμέραν, καὶ ὅπου θὰ δοθῶσι πιθα-

νῶς τὸ ξίφος καὶ τὸ πηλίκιον τοῦ πεσόντος λοχαγοῦ τῶν Γαριβαλδινῶν⁽¹⁾.

Τῷ 1879, μετὰ μονοετῇ φοίτησιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ὁ Μαβίλης ἀνεχώρει διὰ Γερμανίαν, ὅπου, μετὰ διακοπὴν ἑνὸς ἔτους (1884-1885), ἔμεινε μέχρι τοῦ 1890. Ἐφοίτησεν εἰς πολλὰ πανεπιστήμια, ἰδίως δὲ τὰ τοῦ Μονάχου, Φρειβούργου ἐν Βρεισγάου, Στρασβούργου καὶ τέλος Βρεσλάου ὅπου ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλολογίας συγγράψας διατριβὴν περὶ τοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Σκυλίτση.

Ὡς μοὶ ἔλεγε πέρυσιν, τὸν εἶχεν ἐλκύσει εἰς τὴν Γερμανίαν ἐκτὸς τῆς γερμανικῆς ἐπιστήμης καὶ ποιήσεως, ὁ βίος τῶν γερμανῶν φοιτητῶν, αἱ ἱπποτικά καὶ ἀδελφικὰ παραδόσεις τῶν σωματείων, ὧν ζωηρὰς τοῦ ἔκαμνε περιγραφὰς ὁ ποτὲ ἀξιωματικὸς τοῦ βαναρικοῦ στρατοῦ Γεννατᾶς⁽²⁾.

Περὶ τοῦ ἑνδεκαετοῦς τοῦ φοιτητικοῦ βίου πολλὰ περισσότερα ἀπὸ ἐμὲ δύνανται νὰ γράψουν οἱ φίλτεροι τῶν συμφοιτητῶν του κ. κ. Σωτηριάδης, Κεφαλληνός, Νάξος καὶ Πανταζόπουλος. Τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι αἱ σπουδαὶ του ὑπῆρξαν ἐγκυκλοπαιδικώταται, ἐπεκταθεῖσαι εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κλάδους τῆς φιλολογίας, συνάμα δὲ ὅτι δὲν τὸν ἐστέρησαν οὐδενὸς τῶν θελημάτων τοῦ φοιτητικοῦ βίου, ὅπως οὔτε ταῦτα τὸν ἔκαμαν ἐπὶ στιγμὴν νὰ λησμονήσῃ τὴν πα-

(1) Ἡ Ἀναγνωστικὴ Ἑταιρεία, κοινῶς Ἀναγνωστήριον, ἰδρύθη τῷ 1837 ὑπὸ τοῦ Βράϊλα, τοῦ Ν. Ζαμπέλη καὶ ἄλλων εὐελπίδων τότε νέων σπουδασάντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν Γαλλίᾳ. Καίτοι ὑπῆρξε κέντρον πρὸς τῆς ἐνάσεως τῶν φιλελευθέρων μεταρρυθμιστικῶν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν φίλων τοῦ Πολυλά, δὲν ἔλαβε ποτὲ πολιτικὴν χροιάν. Ἀκόμη δὲ σήμερον δὲν ἔχασε τὸν ἀρχικὸν ἐπιστημονικὸν καὶ φιλολογικὸν χαρακτήρα, τῆς χαρτοποιΐας ἐπιτραπείσης μόνον ἐπ' ἐσχάτων καὶ περιοριζομένης εἰς τὸ bridge.

(2) Υἱὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Καποδιστρίου.

τριδα⁽¹⁾). Ἡ ἀξιοπρεπὴς στάσις τῶν Ἀλσατῶν ἀπέναντι τοῦ προσφάτου κατακτητοῦ τὸν εἶχε συγκινήσει μεγάλως, αὐξή-
σασα μάλιστα τὸν πόθον τοῦ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑπο-
δούλων Ἑλλήνων. Εἰς τὰ γερμανικὰ σωματεῖα ἡ γενναία
ψυχὴ τοῦ ἐσυνείθισε περισσότερον εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κιν-
δύνου, διὰ τῶν συχνῶν μονομαχιῶν εἰς ἃς ἐλάμβανε μέρος
καὶ αἵτινες, ὥς μοι ἔλεγεν ὁ κ. Ἡλίας Πανταζόπουλος,
ἦσαν πάντοτε ἐκ τῶν τελουμένων ὑπὸ ὄρους αὐστηροτά-
τους. Δύναται δέ τις νὰ προσθέσῃ, διὰ νὰ δώσῃ τελειοτέ-
ραν εἰκόνα τοῦ φοιτητικοῦ τοῦ βίου, ὅτι ὅχι ὀλίγον χρό-
νον ἀφιέρωνε καὶ εἰς τὴν τελειοτάτην ἐκμάθησιν τοῦ ζα-
τοικίου⁽²⁾. Συμμετέσχεν εἰς πλείστους ζατοικικοὺς ἀγῶνας,
μέχρι δὲ τοῦ τέλους τοῦ βίου τοῦ ἔλκε καθ' ἑβδομάδα τὰ
προβλήματα τὰ δημοσιευόμενα ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν εἰκονο-
γραφημένων.

Μετὰ τοιοῦτον ἐλεύθερον βίον μεστὸν ψυχικῶν, διανο-
ητικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἀπολαύσεων, ἡ βιαία μετάβασις
εἰς στενὸν περιβάλλον ὑπῆρξε διὰ τὸν Μαβίλην σκληρά.
Ἀπὸ τοῦ 1890 ὅτε ἐπανῆλθεν ὅπως ἐκτελέσῃ ἐν Κερκύρα
τὴν στρατιωτικὴν του θητείαν (σφύζεται φωτογραφία του
ὡς στρατιώτου) μέχρι τοῦ 1909 ὅτε ἐξελέγη βουλευτῆς, δις
μόνον ἠκούσθη τὸ ὄνομά του: τῷ 1896 ὅτε ὑπῆγεν εἰς Κρή-
την καὶ τῷ 1897 ὅτε ὑπῆγεν εἰς Ἡπειρον, δύναται δὲ νὰ
λεχθῇ πλέον τώρα ὅτι κατὰ τὰς δύο ἐκεῖνας ἐκστρατείας
ὅχι μόνον ἔχυσε τὸ αἷμα του ἀλλ' ἐθυσίασε ἐν προᾶγμα

(¹) Βλ. καὶ τοὺς πρώτους τοῦ στίχους. Ἀπὸ τὴν *ξενιτιά*, *Εἰς
τὴν Πατρίδα*, εἰς τὴν *Μίνα* (ἐδημοσιεύθησαν πρὸ 22 ἐτῶν εἰς τὸ «Ἀτ-
τικὸν Μουσεῖον» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Λ. Γραικός, τοὺς ἀνεδημοσίευ-
σεν ὁ «Νουμᾶς»).

(²) Τὸ σάκι ἀπετέλει καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ κατὰ Πολυλᾶν βίου.
Ἐπαίξτετο ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν του καὶ εἰς τὸ *Ἀναγνωστήριον* καὶ εἰς
τοῦ Παναγῆ (τὸ καφενεῖον τοῦ κόμματος).

ἀπαραίτητον διὰ φύσιν ὡς τὴν ἰδικήν του, τὴν ὕλικήν του
ἀνεξαρτησίαν.

Ἐξαιρέσει ὁμως τῶν ἐκστρατειῶν τούτων καθ' ἃς ἡ
ἀνδρεία του καὶ αἱ ἄλλαι του ἀρεταὶ τὸν ἔφερον ἄκοντα
εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, σύμβολον τοῦ βίου του ἦτο τὸ
«λάθε βιώσας». Σπανιώτατα καὶ ποτὲ ὑπὸ τὸ ὄνομά του,
ἐδημοσίευσεν ὀλίγους στίχους⁽¹⁾. Τὰς ἡμέρας τοῦ διήρχετο
ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του, ἐν τῷ *Ἀναγνωστηρίῳ*, ὅπου ἠχο-
λούθει ὅλον τὸν ξένον καὶ ἑλληνικὸν τύπον, καὶ ἐν τῇ συν-
αναστροφῇ τοῦ Πολυλᾶ καὶ τοῦ Καλοσγούρου. Τούτους
θανόντας διεδέχθησαν οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν ἐν Κερκύρα φι-
λολόγων, ἰδίως οἱ Κ. Θεοτόκης, Α. Ἰδρωμένος, Α. Κεφαλ-
ληνὸς καὶ Πασαγιάννης.

Τὴν μελαγχολικὴν ψυχὴν του ἐθέρμαινον μόνον δύο
ὄνειρα ἀλληλἐνδετα εἰς τὰ ὄμματά του, ἡ ἀποκατάστασις
τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς δημοτικῆς. Πολλοὶ
ἐκάκιζον τὸν Μαβίλην διότι ἔταφεν οὕτως εἰπεῖν ζῶντα
τὸν ἑαυτόν του· τῷ προσῆπτον ὅτι οὔτε ἐδημοσίευσεν ἀρκετά,
οὔτε ἔστεργε νὰ δεχθῇ θέσιν· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι δὲν
ὑπηρετεῖ θετικῶς οὔτε τὴν Πατρίδα οὔτε τὴν Ἰδέαν.

Ἀλλὰ αἱ ἐπικρίσεις αὗται πρῶτον λησμονοῦν τὴν φύ-
σιν του. Ὁ Μαβίλης ἦτο ποιητής, ἠθέλε βίον σκέψεως καὶ
ὀνείρων, δὲν ἦτο ἄνθρωπος δράσεως, τοῦλάχιστον ἐν τῷ κα-
θημερινῷ βίῳ. Δύναται νὰ μεταβληθῇ ὁ Πήγασος εἰς ἱπ-
πον μάχης, ἀλλ' εἶνε παράλογος ἀξίωσις νὰ θέλῃ τις νὰ
τὸν μετατρέψῃ εἰς βοῦν ἀροτῆρα. Ἐξ ἄλλου ὁ Μαβίλης
εἶχεν ὑψίστην ἀντίληψιν τῆς ποιήσεως· τίποτε ἐξ ὅσων ἐγράφε

(¹) Κατ' ἀρχὰς ὑπέγραφε Λ. Γραικός, ἔπειτα ἀπλῶς Μ. Χα-
ρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός καὶ τὸ ἐξῆς: Ἐστειλε μερικὰ ποιήματα
εἰς τὴν «Τέχνην», «ἐκ φιλίας» (ὡς μοι εἶπεν ὁ ἴδιος) πρὸς τὸν δι-
ευθυντὴν τοῦ περιοδικοῦ· ἅμα ὁμως ἐκοινολογήη ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ
ποιητὴς τῶν, ἔπαυσε νὰ στέλλῃ.

δὲν τοῦ ἐφαίνετο ἄξιον τοῦ ιδεώδους του, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἄκρα του μετριοφροσύνη μετεῖχε καὶ ἄκρας ὑπερηφανείας. Ἐπίσης εἶχε τόσον ὑψηλὴν ἰδέαν τῶν καθηκόντων τοῦ καθηγητοῦ ὥστε ἦτο εἰλικρινὴς ὅτε ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἄξιον τῆς καθηγεσίας.

Πρὸ τινων ἐτῶν, αὐτὸς ὁ τοσάκις τὰ πάντα ἀρνηθεὶς ἐζήτησε διὰ πρώτην καὶ μόνην φοράν μίαν θέσιν, τὴν τοῦ δημοδιδασκάλου εἰς Μακεδονίαν· ὅτε δ' ὁ Γ. Σωτηριάδης τῷ ἀντεπρότεινε τὴν γυμνασιαρχίαν Θεσσαλονίκης, ὀλίγου δεῖν διέκοπτε πᾶσαν σχέσιν μ' ἓνα τῶν παλαιότερων του φίλων.

Ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ πρόσθετος λόγος εἰς τὴν φαινομενικὴν του ἀδράνειαν. Ὁ Μαβίλης ἦτο βαθέως πεπεισμένος ὅτι ἐφ' ὅσον ἐκυριάρχει τὸ σύστημα ὅπερ οὐχὶ ἐντελῶς ἀδίκως ἐκλήθη «φαιλοκρατία», αἱ ἀτομικαὶ προσπάθειαι οὐδὲν ἰσχύουν. Τί ἡδύνατό τις νὰ περιμένῃ ἀπὸ καθεστῶς, δὲν λέγω ἀπὸ ἓνα τόπον, καθ' ὃ ὁ Πολυλάς ὄχι μόνον βουλευτὴς ἀλλ' οὔτε καὶ δημοτικὸς σύμβουλος ἐξελέγετο, καὶ ὅπου ὁ Τρικούπης, διὰ νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν ἀρχὴν, ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ πρόγραμμά του.

Καὶ ἐν τούτοις τοσαύτη εἶνε ἡ ἰσχὺς τῆς ἀρετῆς ὥστε καὶ ζῶν ὅπως ἔζη ὁ Μαβίλης εἶχεν ἐνεργητικὴν ἐπίδρασιν. Ὁ παραδειγματικὸς του βίος, ἡ ἀπίστευτός του ἀγαθότης, ἡ νηφαλιότης του, ἡ εὐγένεια τῶν τρόπων, ἡ εἰλικρίνεια τῶν πεποιθήσεών του, ἤσκουν σπάνιον γόητρον. Πάντες οἱ φιλότιμοι νέοι ἐπόθουν νὰ συγκαταλεχθοῦν μεταξὺ τῶν φίλων του, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο εὐκόλον· μὲ «ἀκάμπτου γλυκύτητα» ὁ ποιητὴς ἀπέκλειε πάντα ὑποπτον συναλλαγῆς μετὰ τῆς συνειδήσεώς του. Πλείστοι δ' εἶνε ἐκεῖνοι οὓς οὕτω ἐμμέσως συνεκράτει. Τοῦ ἔλεγα συχνὰ γελῶν ὅτι ἦτο τὸ καλύτερον κοινωνικὸν ἀντισηπτικὸν ὅπερ ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι.

Ἡ παραβολὴ μοῦ φαίνεται τώρα ὀλίγον ταπεινὴ. Ὡμί-

λησα πρὸ στιγμῆς περὶ ἀκάμπτου γλυκύτητος· τὴν ἐκφράσιν εὖρον ἐν τῇ περὶ Ἁγίου Ἀνσέλμου ὠραίαν μελέτην τοῦ Sainte-Beuve (*Lundis* τόμ. 5' σελ. 305). Δὲν τὴν ἐπανέλαβον δ' ἀσυνειδήτως· ὁ Μαβίλης ὅστις ἐπόθησε τὴν δάφνην τοῦ μάρτυρος, ἦτο ἀληθῶς ἀπὸ ἠθικῆς ἀπόψεως ἀντάξιός τῶν μεγάλων ἐκείνων ποιμεναρχῶν οὓς ἡ ἐκκλησία κατέλεξε μεταξὺ τῶν ἁγίων, καὶ οἵτινες ὡς μόνον ὄπλον ἔχοντες τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀρετὴν ἴσταντο θαρραλέοι ἀπέναντι πανισχύρων τυράννων. Καὶ βεβαίως δὲν ἔχομεν πλέον τυράννους οἷους ἐγέννων οἱ πρῶτοι αἰῶνες, ἀλλὰ τὰ ταπεινὰ συμφέροντά καὶ τὰ ταπεινὰ πάθη δὲν εἶνε ὀλιγώτερον παντοδύναμα τότε ἢ νῦν καὶ δὲν χρειάζεται ψυχὴ ἥττον ἰσχυρὰ διὰ νὰ τ' ἀντιμετωπίσῃ καὶ νὰ προστατεύσῃ κατ' αὐτῶν τὰς ἀγαθὰς ἀλλ' ἀδυνάτους ψυχὰς.

Γ'

Δὲν ἠτύχησα νὰ εὕρωθ' παρὰ τὸν Μαβίλην οὔτε εἰς Κρήτην τῷ 1896 οὔτε ἐν Ἡπείρῳ τῷ 1897· εἰς τοὺς συμπολεμιστὰς καὶ φίλους του εἰς τὸν Κ. Θεοτόκην, τὸν Γ. Σωτηριάδην, τὸν Ν. Παραμυθιώτην ἀπόκειται νὰ εἴπωσι ὁποῖον θάρρος καὶ ὁποίας ψυχικὰς ἀρετὰς ἔδειξε τότε. Οὐδεὶς τὸν ἐπλησίασε χωρὶς νὰ τὸν θαυμάσῃ. Συνδεδεὶς ὅμως μετ' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 1902 ἠκολούθησα ἐκ τοῦ πλησίον τὸν βίον του κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁπότε κατελθὼν τοῦ ἑλεφαντίνου πύργου του ἀνεμίχθη ζωηρότερον εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν.

Παρ' ὅλην τὴν ἀπαισιοδοξίαν του διὰ τὸ καθεστῶς, ἡ πεποίθησίς του εἰς τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους ἦτο τόσον βαθέως ἐρριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν του, ὥστε μὲ βαθὺν καὶ εἰλικρινῆ ἐνθουσιασμόν ἐχαιρέτισε τὴν Ἀνόρθωσιν. Ἦτο τῆς γνώμης ὅτι παρ' ὅλα τὰ τυχόν γενόμενα σφάλματα καὶ παρὰ τὴν ἐπιβλαβὴ διὰ τὴν πειθαρχίαν

ἀνάμειξιν τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν, τὸ κίνημα εἶχε στερεὰς καὶ ὑγιεῖς βάσεις, ὅθεν πᾶς πολίτης εἶχε καθήκον νὰ τὸ συντρέξῃ προσπαθῶν συνάμα νὰ βελτιώσῃ καὶ τὰ χολαίνοντα.

Τοιαύτη ἀντίληψις συνεπήγετο καὶ μεταβολὴν βίου. Διὰ τοῦτο οἱ συμπατριῶταί του εἶδον—ὅσοι δὲν τὸν ἐγνώριζον καλῶς, οὐχὶ ἄνευ ἀπορίας—τὸν ποιητὴν παριστάμενον εἰς συλλαλητήριον καὶ ὀλίγους μῆνας ἀργότερον πειθόμενον νὰ μετάρχη συνδυασμοῦ.

Κατὰ τὴν ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ συνεδριάσεων, ἠκολούθει ὅλας τὰς συζητήσεις μετὰ παραδειγματικῆς καὶ ἐνίοτε, δοθέντος τοῦ ποιοῦ ἐνίων ρητόρων, καταπληκτικῆς εὐσυνειδησίας. Εἰς ὅσα ζητήματα δὲν ἦσαν τῆς ἀρμοδιότητός του, ἐφρόντιζε νὰ ζητῇ τὴν γνώμην τῶν ἐντριβεστέρων.

Τὸν ἔβλεπα συχνὰ καὶ μοῦ ἤνοιγε τὴν καρδίαν του, δὲν νομίζω δὲ ὅτι πράττω τι ἀντιβαῖνον πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν του συνοψίζων ἐδῶ τὰς ἐντυπώσεις ὡς ἀπεκόμισεν ἐκ τῆς ἑξ Ἀθηνῶν διαμονῆς του.

Αἱ ἐντυπώσεις αὗται ἦσαν ἐν συνόλῳ ἀγαθαί. Μοῦ εἶπε μίαν φορὰν: «αἰσθάνομαι ὅτι ἀναζῶ»· συχνὰ μοῦ ἔλεγε: «ὅ,τι καὶ ἂν λένε, αἰσθάνεται κανεὶς μίαν ἐθνικὴν ἀναγέννησιν». Ἀνέξη διότι ἡσθάνετο τὸ ἔθνος ἀναγεννώμενον. Τὸν ἠὺχαρίσται κυρίως τὸ θέαμα τῆς νεολαίας. Τὸν ἐνεθουσίαζεν ἡ διάδοσις τῆς δημοτικῆς εἰς τοὺς φιλολογικοὺς καὶ καλλιτεχνικοὺς κύκλους· ὁ κατ' αὐτῆς ἀγὼν, ἡ θύελλα ἡ συμπαρασύρασα τὴν ψήφισιν τοῦ γνωστοῦ ἄρθρου τοῦ Συντάγματος, παροδικὰς μόνον θλίψεις τοῦ ἔδωσαν. Ἐβλεπεν ἐν αὐτοῖς κύμα δημοκρατικὸν ὅπερ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κοπάσῃ καὶ ὅπερ δὲν ἤθελε πυργωθῇ ἐὰν εἶχον λείψει ἐκ μέρους τῶν δημοτικιστῶν αἱ ὑπερβολαί, ἐὰν εἶχε μένει πιστὴ ἡ σχολὴ εἰς τὰ διδάγματα καὶ τὰς στρατηγικὰς μεθόδους τοῦ Πολυλά καὶ τοῦ Σολωμοῦ, ἐὰν εἰς τὴν ἐπιδιώξιν με-

ταρρυθμίσεως, πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας δὲν ὑπάρχουσιν ἴσως ἄλλαι παραβληταί, εἶχεν ἐπιδειχθῇ τὸ ἀπαιτούμενον τάκτ καὶ ἡ ἀπαραίτητος ὑπομονή.

Ἐπίσης τὸν ἐνεθουσίαζεν ἡ παρατηρουμένη ἐν τῇ νεολαίᾳ ὀρμὴ πρὸς εὐρύτεραν καὶ ποικιλωτέραν μόρφωσιν πρὸς ὑψηλότερα καὶ εὐρύτερα ἰδεώδη.

Ἐχων ὡς ἄξονα τοῦ βίου του τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος, ἔβλεπε μὲ μεγίστην λύπην τὴν διάδοσιν τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν. Ἐπρέσβευεν ὅτι οἰκονομικῶς αἱ ἰδέαι αὗται ἦσαν πρόωροι διὰ τὴν Ἑλλάδα, πολιτικῶς δ' ὅτι, ὅπως καὶ συνέβη ἀλλαχοῦ, θὰ ἐξενεούριζον τὸ πατριωτικὸν αἶσθημα, τέλος ὅτι ἡ ἐπιδιώξις κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων δυσχερῶν καὶ δαπανηρῶν θὰ μᾶς περιέσπα ἀπὸ τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν αἵτινες μέχρι τῆς τελείας ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως ἔδει νὰ ὦσι τὸ μόνον μας μέλημα. Ἐν τούτοις καὶ παρ' ὅλα ταῦτα μεταξὺ τῶν νέων φίλων του, καὶ ὑπῆρξε δι' αὐτὸν ἀπίστευτος εὐτυχία ὅτι ἀπέκτησε νέους φίλους, ὀλίγους ἡγάπα περισσότερον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ὁμάδα ἢ τὸ ἐργατικὸν κόμμα βουλευτῶν, καὶ τοῦτο διότι ἀκριβῶς εἰς αὐτοὺς ἀνεύρισκε εὐρύτεραν μόρφωσιν καὶ πυκνότερα ἰδεώδη.

Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ κατ' ἐξοχὴν τὸν ἐθέρμαινε καὶ τὸν ἀνεξωγοῖνε, ἦτο ἡ στρατιωτικὴ παρασκευὴ καὶ ἡ ἰδέα τοῦ προσεχοῦς πολέμου. Ἐθεώρει τὸν τελευταῖον ἀναπόφευκτον καὶ ἔβλεπε μετ' ἀγαλλιάσεως ὅτι ὅλον τὸ ἔθνος παρεσκευάζετο δι' αὐτόν.

Διαλυθείσης τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς δὲν ἐσκόπει νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὰς ἐκλογάς· ἥλλαξε γνώμην ὅτε εἶδεν ὅτι ἡ ἀποχὴ του δυσχερῆσαι τὸν κ. Ζαβιτσιάνον, πρὸς τὸν ὁποῖον ταχέως εἶχε συνδεθῇ διὰ βαθυτάτης ἀγάπης. Ἡ ἀποτυχία του εἶνε ἐν τῶν θλιβερώτερων ἐπεισοδίων τῆς ἐκλογικῆς μας ἱστορίας· δὲν ὠφείλετο εἰς ρεῦμα ἐκλογικόν

ἀφοῦ ὁ συνδυασμὸς εἰς ὃν ἀνῆκε κατέλαβε ὁ ἔδρας ἐπὶ 8, οὔτε εἰς κανένα ζήτημα ἀρχῆς⁽¹⁾, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς παλαιὰς κακὰς ἔξεις, εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ βουλευτὴς πρέπει ἂν ὄχι νὰ ὑπηρετῇ τοῦλάχιστον νὰ περιποιῇται ἀτομικῶς τοὺς ἐκλογεῖς του. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα πάνδημος θλίψις ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μαβίλη ἔδειξε πόσον ταχέως ὁ νομὸς Κερκύρας μετενόησε διότι ἐστέρησεν ἑαυτὸν τοιούτου ἀντιπροσώπου. Ἡ μόνη ὅμως πρακτικὴ ἐκδήλωσις τῆς θλίψεως ταύτης θὰ εἶνε ἡ ἐγκατάλειψις τῆς ἀντιλήψεως ἣτις κατέληξεν εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ποιητοῦ.

Διὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην οὐδεὶς ἐλυπήθη ὀλιγώτερον αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Οὐδέποτε ἔλαμψε λαμπροτέρα ἢ ἔκτακτός του ψυχὴ καὶ ἡ καταπληκτικὴ του μετριοφροσύνη ἢ τὴν ἐπομένῃ τῶν ἐκλογῶν θὰ ἐνόμιζε τις ὅτι εὑρίσκει τὸ ἀποτέλεσμα φυσικόν. Ἐπανέλαβε τὸν συνήθη του βίον. Πυνκνώσας μόνον καὶ καταστήσας μακροτέρας τὰς ἐκδρομὰς. Βλέποντες αὐτὸν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ θέρους ἐκδράμοντα μέχρι τῶν περάτων τῆς νήσου Κερκύρας, οἱ γνωρίζοντες αὐτὸν φίλοι ἐνόουν εἰς τί ἀπέβλεπον αἱ τοιαῦται σκληραγωγίαι. Ἦθελε νὰ εἶνε ἔτοιμος διὰ τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐκδρομῶν αὐτῶν δεικνύων τὰς χαράδρας τῆς ἀπέναντι Ἡπείρου ὠμολόγησεν εἰς στενὸν φίλον ὅτι τ' ὄνειρόν του ἦτο νὰ πέσῃ εἰς μίαν «Ἡπειρωτικὴν ρεματιά».

Τ' ὄνειρον τοῦτο ἐπληρώθη. Προηγέθησαν δὲ τῆς πληρώσεώς του οἱ εὐτυχέστεροι μῆνες τῆς ζωῆς του· εἶδε τὸν

(1) Ἐσφαλμένως ἐγράφη ὅτι ὁ Μαβίλης ἀπέτυχεν ὡς δημοτικιστής. Ἐκτὸς ὅτι ἦτο ὑποψήφιος εἰς νομὸν εἰς ὃν ἐπολιτεύθησαν ὁ Βαλαωρίτης καὶ ὁ Πολυλάς, ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μαβίλης καὶ ὁ Ζαβιτσιάνος ὠμίλησαν κατὰ τοῦ νέου ἄρθρου τοῦ Συντάγματος δὲν ἐχρησιμοποιήθη, τοῦλάχιστον λυσιστελῶς, ὡς ἐπιχείρημα ἐκλογικὸν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του.

συναγεμὸν ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ἀναμνήσεων τοῦ 1897, τὴν ἀνάκτησιν ἑλληνικῶν χωρῶν. Καὶ καμμία θλίψις δὲν ἐπρόφθασε νὰ πικράνῃ τὴν χαράν του.

Διὰ τὴν πατρίδα του τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικράν, διὰ τὴν μέινασαν ὁλομόναχην ἀδελφήν του, διὰ τοὺς φίλους του ὁ θάνατός του εἶνε ἀπώλεια ἀνεπανόρθωτος, αὐτὸς ὅμως εὔρε τὸν θάνατον ποῦ εἶχε ποθήσει, τὸν θάνατον ποῦ τοῦ ἤξιζε, ἔλαβε «τ' ἅγια τρία δῶρα ποῦ δύναται νὰ προσφέρῃ ἡ ζωὴ εἰς τοὺς πρόσφυγας της» :

Θάνατος, ἀθανασία καὶ ἐλευθερία⁽¹⁾.

Καὶ καλύτερον ἐπιτύμβιον δὲν δύναται τις νὰ εὔρῃ διὰ τὸν τάφον του παρὰ τοὺς στίχους τοὺς ὁποίους ἔγραψε διὰ τὸν φονευθέντα τῷ 1897 ἐν Ἡπείρῳ Ἀγγλον συναγωνιστὴν του Χάρρις :

Χερουβικῆς χαρᾶς χρυσὸς ἀθέρας
Σὲ φλόγισε πατώντας τῆς Ἡπείρου
τὸ χῶμα

Καὶ σὲ λόγου σου τότε ἔκαμες τάμα
Νὰ φτάσῃς ὅπου αὐτὸς μόνος ἑαμόνει
Ποῦναι ποιητῆς καὶ μάρτυρας ἀντάμα.
Τοῦ Ἀπόλλωνα ὄχι ἡ χάρις, ἡ δόξα μόνη
Σοῦ λειπε τοῦ θανάτου—καὶ ἕνα βόλι
Σ' ἔστειλ' ἥρωα στὸ ἡλύσιο περιβόλι.

Υ.Γ. Ἐν τῇ σπουδῇ μεθ' ἧς συνεγράφη τὸ παρὸν σημείωμα παρέλειψα τὸ ἐξῆς οὐσιώδες. Ὁ Μαβίλης, μαθὼν ὅτι ὁ οἰκὸς Φέξη ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐκδώσῃ τὰ «Ἀπαντα» τοῦ Ἰακώβου Πολυλά, εἶχε προθυμοποιηθῇ ν' ἀναλάβῃ τὴν συλλογὴν τῶν ἔργων τοῦ διδασκάλου του, ἐσκόπευε δὲ νὰ περιλάβῃ εἰς ταῦτα καὶ τὰς σπουδαιότερας τῶν ἐπιστολῶν αἱς ἔγραψεν ἢ ἔλαβεν ὁ Πολυλάς, ἐν αἷς καὶ μακροτάτην ἐπι-

(1) Τελευταῖος στίχος τοῦ συνέντευ ἐἰς τὴν Κρήτην.

στολήν τοῦ Τρικούπη. Ἐσκόπευε δὲ προσέτι, αὐτὸς ὁ τόσον δυσκόλως δημοσιεύων καὶ τὸ ἐλάχιστον, νὰ προτάξῃ τῆς ἐκδόσεως καὶ βιογραφίαν τοῦ Πολυλά.

Προσθετέον ἐπίσης ἐνταῦθα ὅτι, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ ποιητοῦ κ. Σπυρίδωνος Μάρκ-Θεοτόκη, ἡ οἰκογένεια τοῦ Μαβίλη εἶχεν ἀρχικῶς μεταναστεύσει εἰς Ἰσπανίαν ἐκ Πάρμας, διασφύζεται δὲ καὶ κλάδος αὐτῆς ἐν Βελγίῳ.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΕΝΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΜΑΒΙΛΗ ¹⁾

Ἡ «Νέα Ἑστία» λογίζεται εὐτυχῆς, δημοσιεύουσα ἐν ἀνέκδοτον γράμμα τοῦ ἀλησμονήτου ποιητοῦ τῆς «Λήθης». Πρῶτον, διότι κάθε τι ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸν Μαβίλην, τόσον ἐξαιρετικὸν ἄνθρωπον καὶ ἐξαιρετικὸν λογοτέχνην, ἀξίζει νὰ θησαυρισθῇ. Δεύτερον, διότι τὸ γράμμα αὐτό, ἀπευθυνόμενον εἰς ἐπιστήθιον φίλον του, τὸν κ. Μάρκον Τσιριμῶκον, διαφωτίζει ὑπὸ ποίας περιστάσεις ὁ ποιητής, ποὺ ἕως τότε ἐξοῦσεν, ὅπως ὁ Vigny, εἰς μίαν εὐγενῆ ἀπομόνωσιν, — «dans une tour d'ivoire», — ἐπέσθη, τὸ 1910, νὰ συνδράμῃ τὸ ἔργον τῆς Ἀνορθώσεως, καί, κάπως χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, ἐδέχθη νὰποτελέσῃ μέλος τῆς Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς, ὅπου ἔμελλε τόσο νὰ διαπρέψῃ, ἰδίως εἰς τὴν περίφημον ἐκείνην συζήτησιν περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Ὅπως θὰ ἰδῇ ὁ ἀναγνώστης, οἱ βαθυτέροι λόγοι ποὺ τὸν ἔπεισαν εἶνε ποὺ δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ ὁ κόσμος ὅτι ἐπῆρχαν δι' αὐτὸν ἐλατήρια ἰσχυρότερα ἀπὸ τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ ἀκόμη ποὺ ἐθεωροῦσε ὅτι παρουσιάζετο τότε μοναδικὴ περίστασις διὰ νὰ πραγματοποιηθῇ τὸ ὄνειρόν του περὶ τῆς πολιτικῆς ἐξυγιάνσεως τοῦ τόπου. Τὸ γράμμα του ἐπιβεβαιώνει καὶ ὅσα ἔγραψε τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου του, εἰς βιογραφικὸν σημεῖωμα δημοσιευθὲν εἰς τὰ «Παραθήρεια», ὁ καθηγητὴς κ. Ἀνδρεάδης, τὸν ὅποιον ἀκριβῶς καὶ ἀγαφέρει τόσον εὐφρόμως, — καὶ ἐπαξίως, — εἰς τὸ γράμμα του ὁ Μαβίλης. — Σ. τ. «Ν. Ε.».

(¹) Ἀναδημοσίευσις ἐκ τῆς «Νέας Ἑστίας», 1 Φεβρουαρίου 1929.

Κέρκυρα, 23 X. 1910.

Φίλε κύριε Τσιριμῶκε!

Μὲ συμπαθᾶτε πολὺ ἂν ἄργησα τόσο ν' ἀπαντήσω στὸ καλὸ Σας γράμμα. Μοῦ ἦταν τόσο δύσκολο νὰ Σᾶς ἐκθέσω τοὺς λόγους ποὺ μὲ κάνουν ν' ἀπέχω, ὥστε καὶ τότε σ' ἁ- μάξι ἐπεριορίστηκα στὸν ἀντικειμενικὸ τῆς εὐρείας καὶ τώ- ρα ἀκόμα ποὺ ἀποφάσισα τέλος νὰ Σᾶς ἀπαντήσω ἀπὸ φόβο μὴν παρεξηγηθῶ, δὲ θὰ ἐπιχειρήσω νὰ Σᾶς τοὺς ἀ- ραδιάσω. Σήμερα βέβαια τὸ χρέος εἶνε ἐπιταχτικώτερο ἀπὸ ἄλλες φορές, ἀφοῦ τώρα παρουσιάζεται ἡ μοναδικὴ περί- σταση νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσα πάντα ἐπιθυμούσαμε. Σή- μερα εἶνε καὶ ἡ πίεσις τῶν φίλων πολὺ μεγαλύτερη. Κι' ὅμως εἰς ὅσους μοῦ μίλησαν ἀποκρίθηκα πῶς δὲ *μπορῶ* νὰ ἐκθέσω ὑποψηφιότητα, οὔτε, ἂν μοῦ βγάλουν ἄλλοι τὴν κάλπη, νὰ τὴν ὑποστηρίξω. Γιατὶ ὅλοι μοῦ λένε (θὰ τὸ κά- νουν ἄρά γε;) πῶς θὰ μοῦ τὴ βγάλουν. Ἔτσι ἡ θέσις μου καταντᾷ πολὺ στενόχωρη. Νὰ δηλώσω πῶς καὶ ἐκλεγόμε- νος δὲ θὰ δεχτῶ, δὲ βολεῖ. Πρῶτα θὰ νομίζουν πῶς ἐγὼ φαντάζομαι εὐκολὴ καὶ πιθανὴ τὴν ἐπιτυχίαν μου· ἔπειτα πῶς ὑπάρχουν γιὰ μένα καὶ ἄλλα ἐλατήρια ἰσχυρότερα ἀπὸ τὸ χρέος πρὸς τὴν πατρίδα. Κι' αὐτὸ δὲ θέλω νὰ μπορῇ ἓνας οὔτε νὰ τὸ ὑποθέσῃ. Καὶ θὰ ἦταν ἄρνησις ὑπηρεσίας σ' αὐτὴν τὴν περίστασι, ἂν περιφρονῶντας τὴ θέλησιν τῶν συμπολιτῶν μου (τὴν ὑποθετικὴν) ἐδήλωνα εἴτε πρὶν, εἴτε ὅταν ἀρχίσῃ ὁ ἐκλογικὸς ἀγώνας, πῶς δὲ θέλω νᾶμαι πλη- ρεξούσιός τους, ἂν μ' ἐκλέξουνε, ὅσο ἀπίθανο καὶ ἂν εἶνε τοῦτο, ἀφοῦ μάλιστα δὲ θὰ κινηθῶ, οὔτε μιὰ θὰ βγάλω γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχω.

Κι' ἔτσι ἐκθέτομαι στὸ νὰ μοῦ ποῦν τὸ περίφημο τῆς νύφης «πάρτε με καὶ ἄς κλαίω!» Κωμικόν, ἀλλὰ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀποφύγω. Γιατὶ μοῦ τὸ ζητοῦν, ἔξον ἀπὸ τοὺς Κερ- κυραίους φίλους, καὶ ἄλλοι πολῦτιμοι, καθὼς Ἑσεῖς καὶ— κατὰ τὸν κύριο Δενδρινὸ—ὁ κ. Βενιζέλος. Μὰ ἀπὸ Σᾶς θὰ ζητήσω ἀντάλλαγμα. Ἀπὸ τὸν κ. Βενιζέλο ὄχι, γιατί εἶνε πολὺ γρήγορα ν' ἀρχίσουμε τὰ ρουσφέτια! Ἀπὸ Σᾶς ζητῶ νὰ κάμετε ὅ,τι μπορεῖτε γιὰ νὰ πείσετε τὸν κ. Ἀν- δρεάδη νὰ ἐκτεθῇ καὶ ἂν δὲν τὸ κατορθώσετε νὰ πείσετε τὸν κ. Ζαβιτσᾶνο νὰ τοῦ ἐκθέσῃ *κάλη καὶ ἀθελά του*. Αὐ- τὸς εἶνε τὸ φιόρε τῆς Κερκύρας μας καὶ ὁ λαὸς θὰ τὸν ψηφίσῃ μονοκουῖ. Εἶνε καιρὸς ὁ τόπος μας ν' ἀποτινάξῃ τὴν ταπείνωσιν ποὺ τοῦ ἐπέβαλε ὁ Θεοτόκης τόσα χρόνια μὲ τὸ νὰ δείχνῃ στὸν κόσμον πῶς ἡ Κέρκυρα δὲν ἔχει παρὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὰ μπουκαλέτα πῶπαιρνε μαζί του. Κι' ὁ Λυκούδης (Φαίᾱξ) ἔπρεπε νὰ βγῇ, ἢ νὰ βγαλθῇ. Μὰ δὲν ξέρω ἂν τὸν γνωρίζετε. Εἶδα ποὺ τὸν ἔχουνε στὸν κατὰ- λογο. Ἄμποτες!

Αὐτὰ τὰ λίγα (ἢ πολλά;) ἀπαντῶ στὸ καλὸ Σας γράμ- μα. Δὲν μοῦ μένει τώρα παρὰ νὰ Σᾶς εὐχαριστήσω γκαρ- διακὰ γιὰ τὴν καλοσύνη ποῦ δείχνετε γιὰ μένα. Θὰ εἶνε μέρος καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὴν ὀλάκεσιν τὴ μεγάλη καλοσύνη Σας ποὺ Σᾶς κάνει ν' ἀφοσιωθῇτε ὅλος εἰς τὴν Ἰδέαν. Ὁ ἐν- θουσιασμός σας γι' Αὐτὴν Σᾶς παρακινεῖ νὰ ὑψώσετε στὸ ἐπίπεδό Σας καὶ ὅσους ξέρετε ποῦ, ἂν ὄχι ἄλλο, θὰ εἶνε ἔ- τοιμοι νὰ θυσιάσονται γιὰ τὸ θρίαμβό της.

Σᾶς ἀσπάζομαι μ' εὐγνώμοσύνην

Ὁ φίλος Σας

Λ. ΜΑΒΙΛΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ ἐκδότου	Σελ. 1—2
Δύο λέξεις τοῦ συγγραφέως πρὸς τὸν ἀνα- γνώστην	» 3
Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ Ἰακώβου Πολυλά	» 5—18
Λαυρέντιος Μαβίλης	» 19—36
Ἐνα ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Μαβίλη	» 37—39

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ,, Α. Ε. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΜΝΗΜΕΙΩΔΕΣ ΕΡΓΟΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΚΩΝΣΤ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ Α΄

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΗΝ

ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ, ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΣΕΩΝ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΕΙ

ΤΩΝ ΝΕΩΤΑΤΩΝ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ & ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ :

ΤΟΜΟΣ Α΄

- 1) ΜΙΛΛΕΡ — Τὰ πρῶτα ἔτη τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν.
- 2) ΛΑΜΠΕΛΕΤ — Μουσικὴ καὶ ποίησις.
- 3) ΓΚΑΪΓΚΕΡ — Ἡ φιλοσοφικὴ σημασία τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος.
- 4) Χρονολογικὸς πίναξ τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας.
- 5) Βιογραφία καὶ κρίσεις περὶ τοῦ Κ. Παπαρηγοπούλου.
- 6) ΛΑΣΚΑΡΗ — Ὁ φιλελληνισμὸς ἐν Ἀμερικῇ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.
- 7) ΒΛΑΝΤΗ — Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰταλῶν.
- 8) ANNINOY — Αἱ Ἀθῆναι τοῦ 1850.
ΛΥΚΟΥΔΗ — Τὸ κατὰ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης.
- 9) ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ — Κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ.
- 10) Δεξιώσεις Ἀκαδημαϊκοῦ Παύλου Νιρβάνα.
- 11) ΛΑΜΠΕΛΕΤ — Ὁ ἐθνικισμὸς εἰς τὴν τέχνην καὶ ἡ ἑλληνικὴ δημώδης μουσικὴ.
- 12) ΣΑΡΑΤΣΗ — Τὰ μεταψυχικὰ φαινόμενα.

ΤΟΜΟΣ Β΄

- 1) ΚΟΥΣΙΔΟΥ — Θεὸς καὶ ἐπιστήμη.
- 2) ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ — Ἡ κρίσις τῆς ἐποχῆς μας καὶ ὁ σοσιαλισμὸς.
- 3) ΑΝΔΡΕΑΔΟΥ — Ἰάκωβος Πολυλάς. Δαυρ. Μαβίλης.
- 4) ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ — Φιλοσοφία τῆς τέχνης.